

Araştırma Makalesi

2010'ların İkinci Yarısında Türkiye'de İşçi Sınıfı Protesto Eylemleri

Alpkan BİRELMA¹

ORCID: 0000-0003-1667-8556

Ebru İŞIKLI²

ORCID: 0000-0002-5335-6495

H. Deniz SERT³

ORCID: 0000-0002-2660-3315

DOI: 10.54752/ct.1142734

Öz: Türkiye'de otoriter neoliberalizmin grevler üzerindeki etkileri 1990'ların ikinci yarısında belirginleşmiş, yasal grevlere katılan grevci işçi sayısı bu dönemde azalmıştır. 2010'larda ise hükümetin otomatikleşen ertelemeleri sebebiyle yasal grev yapmak neredeyse imkansızlaşmıştır. Ülkede otoriterleşmenin arttığı bu dönemde işçi sınıfının protesto eylemleri de sönümlenip önemsizleşmiş midir? Yoksa başka biçimlerde sürmekte midir? Bu araştırma işçi sınıfının 2010'ların ikinci yarısında işverenlerine ve devlete yönelik protesto eylemlerini inceleyerek bu sorulara yanıt aramaktadır. Protesto olayı analizi yöntemiyle yapılan özgün çalışmada 2015-19 yıllarında basına yansıyan 3 bin 95 eylem vakası tespit edilmiştir. Bu makalede asıl olarak işyeri temelli eylemler, yani bir işyerindeki işçilerin işyerindeki sorunlarıyla alakalı olarak işverenlerini hedef alan eylemler incelenip analiz edilmiştir. Vakaların yaklaşık beşte birine devletin müdahale ettiği, yaklaşık 170 bin işçinin grevinin hükümetçe ertelendiği 2015-19 yıllarında Türkiye işçi sınıfının, tüm engellere rağmen hakkını aramak için küçümsenemeyecek bir protesto performansı göstermiş olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Çalışma Sosyolojisi, Sosyal Adalet, Sosyal Hareketler, Protesto Olayı Analizi

¹Dr. Öğretim Üyesi, Özyeğin Üniversitesi, alpkan.birelma@ozyegin.edu.tr

²Dr. University College Dublin

³Doktora Öğrencisi. Koç Üniversitesi

Birelma, A., Işıklı, E. ve Sert, D. (2022), "2010'ların İkinci Yarısında Türkiye'de İşçi Sınıfı Protesto Eylemleri", *Çalışma ve Toplum*, C.3, S.74. s. 1861-1900

Makale Geliş Tarihi: 30.12.2021 - Makale Kabul Tarihi: 12.06.2022

Working-class Protests in Turkey in the Second Half of the 2010s

Abstract: Due to authoritarian neoliberalism the number of legal strikes have declined in Turkey since the second half of 1990s. In the 2010's authoritarianism have deepened, and the government has banned almost all of the legal strikes. Did working class protests become exceptional and insignificant in this context? Or did they continue in different forms? Using protest event analysis, this research seeks to answer these questions by examining working class protests against employers and state in the second half of the 2010s. The research found 3 thousand 95 protest event cases between 2015 and 2019 as reported by the press. This article mainly focuses on work-place based protests which refer to protests related to the workplace problems aiming at the employers. In these five years state forces intervened nearly one-fifth of the workplace-based protests. Meanwhile the government postponed the strikes of nearly 170 thousand workers. The article reveals that even in such a difficult and authoritarian context the working class in Turkey has put in a significant protest performance.

Key words: Industrial Relations, Sociology of Work, Social Justice, Social Movements, Protest Event Analysis

Giriş

Sermaye sınıfının kırk yılı aşan saldırgan politikaları sonucu hemen hemen tüm dünyada işçi sınıfının ekonomik ve politik gücü azalmış, ancak yok olmamıştır. İşçi sınıfının ülke gündeminde ağırlığını hissettirdiği pek çok örnek zikredilebilir. Yüzünü bir kez daha sosyalizme dönen Şili'den, İşçi Partisi'nin yeniden iktidara gelmeye hazırlandığı Brezilya'ya (Albuquerque, 2021), işçi sınıfının 2019 ve 2020'da kitlesel genel grevlerle iktidarları zorladığı Tunus, Ekvator, Fransa ve Hindistan'dan, işçi sınıfını temsil iddiasındaki sol, sosyalist partilerin iktidarda olduğu Küba, Bolivya, İsveç, Yeni Zelanda ve Venezuela'ya, gerek sendikal gerekse siyasal ayaklarıyla emek hareketinin on yıllar sonra güçlenmeye başladığı ABD'den, tek parti iktidarını emek politikalarında değişiklik yapmak zorunda bırakan bir işçi hareketliliğinin gözlemlendiği Çin'e (Elfstrom ve Kuruvilla, 2014); dünyanın farklı köşelerinde işçi sınıfının ülke politikaları üzerinde belirgin bir etkisinin gözlemlendiği anlar ve süreçler söz konusudur.

İşçi sınıfının, bir başka deyişle emek hareketinin ekonomik ve politik gücünün akla gelecek ilk tezahürü kurumsal gücüdür. Sendikaların üye sayıları, işçi partilerinin oy oranları, bu partilerin iktidarda ya da muhalefette olmaları gibi değişkenleri, kurumsal güç kavramı altında düşünmek mümkündür. Türkiye'deki

durumun kurumsal güç açısından pek parlak olmadığı bilinmektedir. İşçi sınıfının gücünün bir diğer tezahürü ise protestolar ya da Türkçede daha yaygın kullanılan ifadeyle eylemlerdir. Bu makale işçi sınıfının gücünün bu yönü, diğer bir deyişle işçi sınıfı eylemlerinin günümüz Türkiye'sindeki (2015-19) görünümünü üzerinedir.

Yerel ve küresel sermayenin 12 Eylül askeri darbesi, özelleştirme ve esnekleşme gibi politikaları sonucunda Türkiye'de işçi sınıfının sendika üye oranında cisimleşen kurumsal gücü ciddi şekilde zayıflamıştır. 2010'larda hükümetin neredeyse her yasal grevi erteleme adı altında yasaklaması sebebiyle yasal grev yapmak neredeyse imkansızlaşmıştır. Bu koşullar altında işçi sınıfının protesto eylemleri yoluyla iradesini ve gücünü gösterme kapasitesi ne durumdadır? Sendika üye oranlarının düşmesi ve yasal grevin imkansızlaşmasının mantıki sonucu olarak protesto eylemleri de büyük ölçüde sönümlenip istisnailemiş midir? Bu makale işçi sınıfının işverenlerine ve/veya devlete yönelik protesto eylemlerini protesto olayı analizi (POA) yöntemiyle inceleyerek bu sorulara yanıt arayacaktır. POA spekülasyona dayalı tahminlerde bulunulan bir alan üzerine sağlam tespitler yapabilme imkânı sunar (Koopmans ve Rucht, 2002: 252). Türkiye işçi sınıfının itaatkâr, şükürcü ve eylemden uzak duran yönlerinin baskın olduğuna, işçi eylemlerinin son derece azaldığı ve önemini yitirdiğine yönelik spekülatif nitelikli genellemelerin ülkemizde oldukça yaygın olduğu gözlenmektedir. Makale bu genellemelerin önemli ölçüde yanlış olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Tüm engelleyici ve caydırıcı gelişmelere rağmen Türkiye'de ciddi ve direngen bir işçi sınıfı eylemliliğinin süregiden mevcudiyeti ve temel nitelikleri ortaya konacaktır.

Makale, analizi yapılacak olan 2015-19 dönemi işçi sınıfı eylemlerinin ülkemizdeki bağlamının kısa bir değerlendirmesiyle başlayacaktır. Devamında işçi sınıfı protestosu üzerine niceliksel literatür gözden geçirilecek ve ardından analiz yönteminin detayları sunulacaktır. Ardından 2015-19 arasındaki işyeri temelli eylemlerin çeşitli boyutlarıyla analiz edildiği bulgular paylaşılacaktır.

Türkiye İşçi Hareketinin Önündeki Engeller

İşçi hareketi şüphesiz sendikalardan ibaret değildir. Örneğin, işçi çalışması yürüten sosyalist yapıları ve dernekleri, kamuda çalışan taşeron işçilerin 2010'larda kurdukları türden işçi derneklerini (Birelma, 2015), aynı dönemde yaygınlaşan kooperatifleri (Öngel ve Yıldırım, 2019) ve bu makalede irdeleyeceğimiz örgütsüz işçi protestolarını da burada zikretmek gerekir. Ancak bu dinamiklerin etkisinin sınırlı olması sebebiyle sendikal hareketin ülkemizde işçi hareketinin omurgasını oluşturduğu bir gerçektir. Bu sebeple Türkiye'de işçi hareketi deyince asıl olarak sendikal hareketin ele alınması yerinde olacaktır.

Türkiye'de sendikal hareketin son otuz yıldaki güç kaybını özetlemek için üç hususa işaret etmek yerinde olacaktır: Birincisi, kamu görevlileri (memurlar) dışındaki ücretli çalışanlar içinde toplu iş sözleşmeli çalışanların oranı 1980'lerin

sonunda %27 gibi yüksek bir orandan 2013'te %6'ya kadar gerilemiştir. 2013'ten sonra bu oran, kamu taşeronu işçilerinin mücadele ederek kadroya geçmeyi başarmaları ve bu süreçte kitlesel şekilde sendikalaşmaları ile birlikte üç puan kadar artarken, özel sektörde herhangi bir artıştan söz etmek mümkün değildir (Birelma, 2022). İkinci husus, yasal grev sayısına ilişkindir. Sendikasızlaşma ve hükümetlerin grev erteleme görünümündeki grev yasaklarına sıkça başvurması sebebiyle yasal grevlerin sayısı 1995'ten sonra son derece azalmıştır (Çelik, 2012: 113; Çelik, 2018). Üçüncü husus ise sendikal alanın giderek artan şekilde AKP tarafından kolonize edilmesidir (Arıcan 2018; Çelik 2015: 632; Doğan, 2013; Gürçan ve Mete, 2017: 111-119). Bu husus bağlamında kamu görevlilerinin (memurların) durumu özellikle anlmalıdır. Kamu görevlileri arasında sendikalaşma oranı yüksek seyrete de sendika üyeleri arasında Memur-Sen'in üye oranı 2002'de %6'dan 2021'de %58'e yükselmiştir.⁴ Hükümete yakınlığı ve uzlaşmacı çizgisiyle bilinen Memur-Sen'in (Çelik, 2012: 121; Şahin, 2021: 268) üye sayısı ve oranındaki bu muazzam artış, kamu görevlilerinin hak arama gücünü ve etkinliğini ciddi şekilde geriletmiştir.

Resmi tamamlamak için, sendikal alanla ilgili bu üç hususa ülkenin genelini ilgilendiren bir dördüncüyü de eklemek gerekmektedir: Türkiye son on yıla uzanan, özellikle 2015'ten sonra giderek derinleşen bir otoriterleşme süreci içindedir (Arslanalp ve Erkmen, 2020; Bozkurt-Güngen, 2018). Öte yandan konu işçi hakları olduğunda, Türkiye'de rejimin 1960-80 dönemi hariç her zaman son derece otoriter olduğunu vurgulamak gerekir. Teitelbaum (2010) 1993-97 döneminde dünyadaki çeşitli hükümetlerin işçi haklarını açık bir şekilde ihlal etme eğilimlerini ölçen bir indeks hazırlamıştır. Bu indekse göre Türkiye, en az ihlal yaşanan ülkeden en çok ihlal yaşanana doğru sıralanan 160 ülke içinde, sadece Çin, Sudan, Irak, Suudi Arabistan gibi ülkeleri geride bırakarak, sondan 22. sırada gelmektedir. Öte yandan 2010'ların ikinci yarısında otoriterleşme daha da artmıştır (Bozkurt-Güngen, 2018: 233; Özkızıtan, 2019: 231). ITUC'un (2020) raporlarında Türkiye'nin 2016'dan 2020'ye üst üste beş yıl sendikal haklar açısından dünyadaki en kötü on ülke arasında yer alması boşuna değildir. Türkiye işçi sınıfının sınıf mücadelesine ilişkin eğilim ve pratiklerini değerlendirirken emek hareketine yönelik polis müdahaleleri ve grev ertelemeleri gibi süreklilik arz eden şiddetli devlet baskısının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bu resimden yola çıkarak makalede şu sorulara cevap aranacaktır: Sendikaların üye tabanını yitirdiği, hükümetin erteleme görümlü yasakları yüzünden yasal grev yapamaz hale geldiği, sendikalar içinde AKP'ye ve onun temsil ettiği otoriter neoliberalleşmeye⁵ biat edenlerin sayısının arttığı bu konjonktürde işçi

⁴ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının yayınladığı üye sayılarına ilişkin istatistiklerden hesaplanmıştır.

⁵ Otoriter neoliberalleşme kavramı, Bozkurt-Güngen (2018), Kaygusuz (2018), Özkızıtan (2019) gibi yazarlara atıfla Türkiye'nin neoliberalleşme macerasının otoriterlikle olan derin

sınıfının protesto eylemliliği ne düzeydedir? Kurumsal gücün zayıfladığı ve mevcudun giderek artan oranda iktidar-sermayeye biat ettiği bir ortamda işçi sınıfı tepkisi ne oranda protesto alanına kaymaktadır? Bu bağlamdaki işçi sınıfı protestolarının özneleri kimler, sebepleri, biçimleri ve dinamikleri nelerdir?

İşçi Sınıfı Protestosu Üzerine Uluslararası Niceliksel Literatür

İşçi sınıfı protestosu literatürü Kapital'inin birinci cildine kadar götürülebilir (Marx, 2011 [1867]). Thompson'dan (1968) başlatılabilecek işçi sınıfı oluşumu literatürü ise işçi sınıfı mücadelesinin ve eylemlerinin sınıf oluşumu sürecine etkisinin ülke ölçeğinde uzun erimli incelenmesine dayalıdır.⁶ Bu çalışmalar grev istatistikleri gibi niceliksel verilerden yer yer faydalansa da niceliksel bir veri seti üretmez ve/veya niceliksel bir analize odaklanmaz. İşçi sınıfı protestosunun bir coğrafyadaki büyük resmini niceliksel yöntemlerle inceleyen araştırmalar sınırlı sayıdadır.

1960'ların sonunda yükselen işçi militanlığının etkisiyle yapılmış öncü çalışmalar grevlere odaklanmakta ve geniş zaman aralıklarında merkez ülkelerde gözlenen grevlerin seyrini analiz etmektedir (Franzosi, 1995; Haimson ve Tilly, 1989; Shorter ve Tilly, 1974). Bu ülkelerde 1980'lerden itibaren politik ve hukuki iklimin giderek grev düşmanı haline gelmesi ve sendikaların güç kaybı sebebiyle grevlerin sayısı azalmış, bu ekol de sönümlenmiştir.⁷ Ancak sınıf mücadelesi grevlerle sınırlı değildir. Örneğin Eidlin ve Kerrissey (2019: 525), ABD özelinde 1980'lerden itibaren grevler azalırken diğer protesto biçimlerinin ön plana çıkmaya başladığına işaret eder.

Grevlere odaklanmak yerine her tür işçi sınıfı protestosunu veri havuzuna kabul eden ve yazılı basına dayanarak protesto olayı analizi yöntemini kullanan öncü araştırma Fernand Braudel Merkezi'nce yürütülen bir araştırmadır (Silver,

---

ve kalıcı ilişkisini vurgulamak ve makalenin konusu olan 2010'ların ikinci yarısında bu ilişkinin daha da derinleştiğinin altını çizmek için kullanılmıştır. Neoliberalizmin güçlü devleti zorunlu kıldığı ve otoriter bir yönetim biçimi olduğu tespitlerinde (Erol, 2021: 17) haklılık payı olsa da neoliberalizmin ne düzeyde bir otoriterlikle kol kola uygulandığı noktasında derece farkları olduğu da açıktır. 12 Eylül darbesinin endüstri ilişkileri ve sendikal haklar üzerindeki etkisi, 12 Eylül'ün diğer alanlardaki etkilerinden daha kalıcı olmuştur (Çelik, 2015: 619). Teitelbaum'un (2010) zikredilen karşılaştırmasında da görüldüğü üzere Türkiye, sendikal alandaki otoriterlik düzeyi bakımından en otoriter ülkeler arasında yer almaktadır.

⁶ Diğer örnekler için bkz. Katznelson ve Zolbert, 1986; Koo, 2001.

⁷ Hamann, Johnston ve Kelly'nin (2012) Batı Avrupa'daki genel grevleri inceleyen makalesi ve Dolenc vd.'in (2020) dört Avrupa ülkesinde 2000-17 arasında gerçekleşen grevleri inceledikleri makalesi bu ekolün güncel örnekleri olarak görülebilir.

Arrighi ve Dubofsky, 1995). Araştırmanın ilk bulgularının sunulduğu dergi özel sayısında Silver (1995), işçilerin sermayenin gerçekleştirdiği dönüşümlerin pasif kurbanı olarak resmedilmesini eleştirerek, işçileri iki taraflı bir mücadelenin aktif özneleri olarak görmek gerektiğini vurgulamaktadır. Dünya sistemi teorisinin takipçilerince yapılan, dolayısıyla coğrafi ölçeği tüm dünya olan ve yüzyıla yakın bir dönemi kapsayan bu araştırmanın temel kavramı, Türkçeye çevirmenin zor olduğu emeğin huzursuzluğudur (labor unrest). Bu kavram, bu makalede kullandığımız işçi sınıfı eylemi kavramına çok yakın olsa da daha geniş bir anlama sahip olup, kitlesel olmaları şartıyla işe gitmeme gibi gizli direniş biçimlerini de kısmen kapsamaktadır (Silver, 1995: 18). Silver'in (2003) *Emeğin Gücü* kitabı bu araştırmanın bulgularının en yetkin sunumudur. Burada işçi hakları konusunda “dibe doğru yarış” tezini eleştiren Silver (2003: 5-8) sermayenin aktığı çevre ülkelerde işçi hareketlerinin yükseldiğine işaret etmektedir. Çin'in işçi protestosunun dünyadaki yeni merkezi olma yolunda ilerlediğini iddia ettiği bir diğer makalesinde bu olguyu, “sermaye nereye giderse, emek-sermaye çatışması da peşinden takip eder” şeklinde özetlemektedir (Silver ve Zhang, 2009: 174).⁸ Karataşlı, Kumral ve Silver (2018: 18) oluşturdukları yeni bir veri setine dayanarak 21. yüzyılın başında dünya çapında işçi protestolarında hafif bir yükseliş yaşandığını tespit etmektedirler.⁹

Basına dayalı protesto olayı analizi yoluyla bir ülkede, belirli bir dönemde gerçekleşen işçi protestolarını inceleyen araştırmalar Rusya, Çin ve Mısır gibi otoriter ülkelere odaklanmış görünmektedir. Bu ülkelerde işçi sınıfı eylemlerini basına, internet kaynaklarına ve işçi örgütlerine dayanarak raporlayan araştırma merkezlerinin kurulmuş olması bu araştırmaları mümkün kılmıştır.

El-Mahdi (2011) ve Beinin (2013) Mısır'da gerçekleşen işçi sınıfı eylemlerine ilişkin veri setleri oluşturarak 2000'lerde artan işçi eylemliliğinin dinamiklerini incelemektedir. Beinin (2016: 7) işçi eylemliliğinin 2011'deki devrimin arkasındaki en önemli faktörlerden biri olduğunu iddia ederken, işçi eylemleri ile devrimler arasındaki ilişkiyi tazelemektedir. Abdalla (2020) 2011-13 arasında işçi eylemlerinin zirve yaptığını, 2013'teki darbeden sonra düşüşe geçtiğini ancak devrim öncesinden yüksek bir seviyede seyrettiğini göstermektedir. Barrie ve Ketchley (2018) ise 2011'deki devrimden sonra bir yıl boyunca yapılan işçi eylemlerini istatistiksel analize tabi tutmaktadır. “Tarihin yoğunlaştığı” bu bir sene, kitlesel bir isyan dalgasına şahitlik etmiştir. Yazarlar üç faktörün eylem sayısını belirgin ölçüde düşürdüğünü tespit eder. Bunlar, eylemlere yönelik polis/asker müdahalesi, gıda enflasyonu ve işsizlik oranıdır (Barrie ve Ketchley, 2018: 196).

⁸ Öte yandan emek hareketlerinin 19. yüzyılın sonundakine benzer bir genel kriz içerisinde olduğu teslim eden Silver (2003) bu durumun en çok finansallaşma ve savaşların otomasyonu ile açıklanabileceğini belirtmektedir.

⁹ Dünya çapında işçi protestosunun bir kesitini (platform ekonomisindeki işçi protestolarını) inceleyen bir diğer güncel araştırma için bkz. Joyce vd. (2020).

Rusya'da ise Biziukov (2012: 46), yasal grev yapmanın zorluğu sebebiyle resmi grev sayılarının çok düşük olduğunu belirtmektedir. Öyle ki 2010'da tek bir yasal grev bile yapılamamıştır. Grev verilerinin güvenilirliğinden ötürü 2008'den itibaren Rusya'da işçi protestolarını internet haber kaynaklarına dayanarak raporlamaya başlayan Biziukov üç buçuk yıl içinde 693 işçi eylemi vakası tespit eder. Bunlar arasında en sık görülen eylem sebebi, ücretlerin ödenmemesi ya da geç ödenmesidir. En sık görülen eylem biçimleri ise işverene taleplerin toplu olarak sunulması, iş durdurma ve işyeri önünde protestodur. Crowley ve Olimpieva (2018: 347), 2008-16 döneminde işçi eylemleri sayısının 1990'lardakine göre oldukça az olsa da 2014'te başlayan ekonomik krizle birlikte eylem sayısında artış yaşandığını tespit etmektedir.

Elfstrom ve Kuruvilla (2014) ise 2008-12 arasında Çin'de gerçekleştiğini tespit ettikleri 763 işçi eylemini analiz etmektedirler. Yazarlar protestoların defansif nitelikten ofansif niteliğe (işverenlerden daha çok ücret, daha iyi koşullar, daha çok saygı talep eden eylemlere) doğru evrildiğini iddia eder. *China Labour Bulletin*'in veri tabanını kullanan Zhang (2019: 121) 2011-16 arasındaki protestoları inceler. Rusya'dakine benzer şekilde protestoların yaklaşık yüzde 65'i ücretlerin geç ödenmesi sebebiyle gerçekleşmiştir. *China Labour Bulletin* (2018: 4) 2015-17 seneleri için protestoların Çin ekonomisinde yapısal dönüşümü izleyerek sanayiden (kurye, kargo gibi) hizmet sektörlerine doğru kaydığını tespit etmektedir.

İşçi Sınıfı Protestosu Üzerine Türkiye Literatürü

Türkiye'de işçi eylemlerine yönelik, bir veya birkaç vakayı inceleyen niteliksel araştırmaların sayısında son yıllarda bir artış olduğundan bahsetmek mümkündür. Son dönemin Tekel (Bulut, 2010; Türkmen, 2012; Yalman ve Topal, 2019; Yıkılmaz ve Kumlu, 2011), Novamed (Fougner ve Kurtoğlu 2011, Saygılıgil 2018), Metal Fırtına (Çelik, 2019; Doğan 2019; Erdinç, 2020; Gökçek, 2019; Özveri, 2016; Taştekin, 2019; Tokol ve Güler, 2016) ve 3. Havalimanı Grevi (Bayraktar vd. 2020) gibi dikkat çekici mücadeleleri üzerine önemli sayıda araştırma yapılmıştır. Farklı sendikalaşma mücadeleleri ve bu mücadelelerde gerçekleştirilen eylemler üzerine yapılan araştırmaları da anmak gerekir (Arslan ve Odman, 2012; Birelma, 2014; Birelma, 2015; Birelma, 2018; Dinler, 2012; Fichter vd. 2013; Korkmaz, 2015; McGrath ve Dinler, 2011).

Basın ve sendika taraması yoluyla ülkedeki işçi eylemlerinin genel resmini çıkarmaya yönelik niceliksel araştırmalar ise dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sınırlıdır. Fişek (1969: 59) Çalışma Bakanlığı belgelerini, sendika yayınlarını ve ulusal basını tarayarak 1963-68 yılları arasında kamu sektöründe gerçekleşen yasal ve yasadışı grevlerin dökümünü ve analizini yapmıştır. Silier (1971) 1960-70 döneminde gerçekleşen grev ve grev dışı tüm işçi eylemlerini basın taraması yoluyla incelemiştir. 1961'deki 4 vakadan, 1970'teki 150 vakaya varan devasa bir artışın söz

konusu olduğu dönemde eylemlerin %17'si gıda imalatı, %11'i metal işkolundadır. Eylemler içinde grevlerin oranı %71 gibi çok yüksek bir seviyededir. Eylem nedenlerinde ise %42 ile ücret ve sosyal hak yetersizliği birinci sıradadır. Eylemlerin %13'ünde polis ve/veya asker işçilerin karşısına çıkarılmıştır ve bu oran on yıl boyunca giderek artmıştır. Vakaların %18'i bir aydan uzun sürmüştür. Koç ve Koç'un (1976) 1963-75 arası işçi eylemlerini listelediği bir çalışma ve aynı yazarların 1960-69 dönemi için hazırladığı daha güncel ve ayrıntılı bir liste mevcuttur (Koç ve Koç, 1999). Özcan ve Özcan (1977: 345-346), basına ve sendika yayınlarına dayanarak hazırladıkları 1976 yılı için sonuç bölümünde toplamda 244 eylem tespit ettiklerini, bunların %36'sının yasal, %50'sinin fiili grev (iş durdurma) olduğunu belirtir. Bakanlığın grev istatistiklerinin henüz kapsamlı ve güvenilir olmadığı bir dönemde Tayanç (1987: 20), sendika yayınları ve basın taramasına dayanarak 1963-80 arasındaki yasal grevleri tespit ve analiz etmiştir.

Petrol-İş Yıllıkları 1988'den itibaren yasal grev ve yasal grev dışı eylemleri ("direnişler") ayrıntılı bir şekilde listelemeye başlamış (Petrol-İş, 1989: 286-294) ve bu araştırmayı 1999 senesine kadar sürdürmüştür (Petrol-İş, 2000: 570-620). Yıllıklar bu eylemleri çok kısa bir şekilde analiz etmekle yetinmekte ve bunu yaparken de eylem vakası sayılarını değil eylemci sayılarını baz almaktadır. Yasal grev dışındaki eylemlere 1988'de 2,2 milyon, 1999'da 1,4 milyon eylemcinin katıldığı tespit edilmiştir. Çetik ve Akkaya (1999: 190-195) Petrol-İş verilerini kullanarak 1988-1996 dönemindeki grev dışı eylemleri kısaca incelemiştir.

Uysal'ın (2017: 151-160) kamusal alanda icra edilen kolektif eylemleri basın taraması ve polis kayıtlarına dayalı olarak incelediği araştırması, işçi sınıfı protestosuna ilişkin önemli veriler içermektedir. 1990'lardan 2000'lere sendikaların eylemlerdeki payının gerilediğine işaret eden Uysal (2007: 148), polis kayıtlarına göre 2001-06 döneminde kamusal alanda icra edilen kolektif eylemlerin %27'sinin (3 bin 552 eylem) sendikalar tarafından gerçekleştirmiş olduğunu tespit etmiştir. Bunların %69'unun memur sendikaları tarafından yapılmış olması dikkat çekicidir. Nitekim Çelik (2012: 121) de 2000'lerde memurların ve KESK'in emek hareketinin en dinamik kesimini oluşturduğunu, ancak dönemin sonuna doğru KESK'in üye kitlesinde bir eylem yorgunluğunun gözlenmeye başladığını not düşer. 2000'lerde grev ve grev dışı işçi eylemlerini incelediği araştırmasında Çelik (2012: 117), bu dönemde merkezi ve genel eylemlerde ciddi bir aşınma yaşandığını, ancak tekil ve yerel eylemlerde nispi bir yaygınlığın söz konusu olduğunu gözlemlemiştir.

Kaygısız'ın 2013 ve 2014 için basına ve ilgili internet sitelerine dayanarak yaptığı işçi sınıfı eylemleri araştırmaları bu araştırma için öncü ve yol gösterici çalışmalardır (Kaygısız, 2014; Kaygısız, 2015). 2013'te 545, 2014'te ise 1001 vaka tespit eden Kaygısız, işyeri temelli ve diğer şekilde ikiye ayırdığı vakalarda asıl olarak 2013'te 365, 2014'te 795 adet işyeri temelli vakasını analiz etmektedir. İki yılda da işyeri temelli vakalar içinde inşaat işkolu birinci sırada gelir. 2013'te Dev

Sağlık İş, 2014'te ise Genel-İş en çok işyeri temelli eylem vakasını örgütleyen sendikadır. Eylem nedenlerinde işten atılma iki senede de birinci sıradadır. 2014'te taşeron işçiler eylemlerde önemli rol oynamış, işyeri temelli eylem vakalarının %56'sı taşeron işçilerce yapılmıştır (Kaygısız, 2015: 151).

Bu makalenin yazarlarının başını çektiği Emek Çalışmaları Topluluğu, 2015'ten itibaren işçi sınıfı eylemleri üzerine bir veri seti hazırlamaya başlamış ve yıllık raporlar yayınlamıştır (örn. Emek Çalışmaları Topluluğu, 2016; Emek Çalışmaları Topluluğu, 2021). Makalede bu veri seti kullanılmıştır. Yıllık bazda oluşturulmuş veri seti, makale için birleştirilmiş, baştan aşağıya gözden geçirilmiş, fark edilen hatalar düzeltilmiş ve vakalarda eksik kalan pek çok tekil veri bulunup girilmiştir. İkinci olarak bazı değişkenlerin seçeneklerine ilişkin yeniden değerlendirme ile değişiklikler yapılmış, eksikler tamamlanmış, yıllık veri setleri değişkenler açısından tutarlı hale getirilmiştir. Bu yöndeki en belirgin düzeltme başlıklarını kısaca anmak gerekirse, 2015 senesi için eylemci sayısı, polis müdahalesi gibi eksikler tamamlanmış, genel eylemlerde sehven yapılan hata düzeltilmiş, cinsiyet kodlaması sonraki yıllarla uyumlu olacak şekilde yeniden yapılmıştır. 2019 senesi öncesinde toplanmamış genel eylem katılımcı sayıları tespit edilip girilmiştir. Tüm yıllar için tekil eylem sayıları gözden geçirilmiş, bir vakanın farklı takvim yılları içindeki tekil eylemleri ayrıştırılıp yıllık bazda yeniden kodlanmıştır. Raporlarda kullanılmayan, işyerinde basit eylem ismi verilen eylem türü beş yıl için yeni baştan kodlanmış, basın açıklaması/yürüyüş eylem türünde de revize yapılmıştır. Beş yıllık veride eylem süresi, bir vakanın başlangıç ile bitiş tarihi arasındaki tüm süre yerine sadece eylem yapılan günleri içerecek şekilde tekrar girilmiştir.

Bu çalışma devam eden bu araştırmanın verileri kullanılarak kaleme alınan ilk akademik makaledir. 2010'ların ikinci yarısını oluşturan, 2015-2019 yıllarını kapsayan beş yıllık dönemin verilerin analiz edilmesi ve tartışılması için yeterli uzunlukta ve anlamlı bir aralık teşkil ettiği düşünülmektedir. Gerek aşağıdaki yöntem bölümünde açıklanan veri toplama süreci gerekse yukarıdaki paragrafta açıklanan verinin kontrolü ve birleştirilmesi süreçleri son derece emek yoğun süreçlerdir. İlerleyen yıllarda araştırmanın devam ettirilerek daha geniş kapsamlı aralıkları analiz etmesi hedeflenmektedir.

Yöntem

Bu makalede sosyal hareketler literatürünün sosyal bilimlere bir armağanı olan protesto olayı analizi (POA) (*protest event analysis*) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem protesto eylemlerinin sıklığını ve niteliğini sistematik bir şekilde incelemek ve yorumlamak için geliştirilmiştir. POA yöntemi gazete haberleri ve polis kayıtları gibi kaynakları içerik analizine tabi tutup sayısallaştırmaktadır (Koopmans ve Rucht, 2002: 231). POA araştırmalarında verilerin toplanmasına çok yoğun bir emek harcandığı, veriler kendi başına oldukça ilginç olduğu ve konu hakkında

tartışmaya bir zemin hazırladığı için pek çok POA bazlı araştırma betimleyici istatistikler aracılığıyla sunulmaktadır (Hutter, 2014: 355). Protestoların sebep ve sonuçlarının gelişkin istatistiki yöntemlerle analiz edilebilmesi için öncelikle protestoların sıklığının ve örüntülerinin kavranması ve verinin tüm betimleyici potansiyelinin açığa çıkarılması gerekmektedir (Koopmans ve Rucht, 2002: 251; Hutter, 2014: 359). Literatür bölümünde anılan çalışmaların büyük bölümünde olduğu gibi makalede de bu yol izlenecektir.

Protesto olayı analizinde tanımları, analiz birimini ve veri toplama yöntemini açık seçik ortaya koymak, hangi olayların içerildiği, hangilerinin dışarıda bırakıldığını mümkün olduğunca netleştirmek elzemdir (Hutter, 2014: 359; Koopmans ve Rucht, 2002: 236; Silver, 2003: 180). Bu araştırmanın temel kavramı işçi sınıfı protesto eylemidir. Öncelikli olarak kavramın ilk kısmına, yani işçi sınıfına odaklanmak faydalı olacaktır. İşçi sınıfı kavramı, ücretli çalışanlar anlamında kullanılmıştır. Bu tanım (beyaz/mavi yakalı, güvenceli/güvencesiz) tüm işçileri/ücretlileri kapsar. Kamu görevlileri, bir başka deyişle memurlar da bu tanıma dahildir. Analizlerde sendikalar ya da işçi dernekleri gibi işçi sınıfı kitle örgütleri ya da örgütsüz olsalar da kendi işyerlerindeki bir soruna tepki olarak eylem yapan işçilerin eylemci olarak tespit edildiği tüm vakalar içerilmiştir. Bu tanımın doğal sonucu olarak çiftçilerin, esnafın ya da seyyar satıcıların eylemleri dışarıda bırakılmıştır. Çoğunluğunun işçi emeklisi olduğu varsayılarak, emeklilerin eylemleri de analizlere dahil edilmiştir. Ücretli çalışma sonrasında işsiz kaldığı net olan kişilerin yaptığı az sayıdaki eylem de veride yer almaktadır. Öte yandan herhangi bir sol ya da sosyalist partinin emek meselelerine ilişkin tek başına ya da başka sol partilerle gerçekleştirdiği bir protesto, işçi sınıfı protestosu olarak sayılmamıştır.¹⁰

İşçi sınıfı eylemleri genel olarak ya işverene ya da devlete yöneliktir (Silver, 2003: 183). Kaygısız'dan (2014) ilhamla, bir işyerinde çalışan işçilerin işverenlerine yönelik eylemleri işyeri temelli eylem olarak isimlendirilmiştir. İşçilerin (ve/veya memurların) çalışma hayatına ilişkin genel taleplerini ya da çalışma hayatının ötesindeki politik taleplerini dile getiren ve siyasal iradeyi hedef alan eylemleri, genel eylem vakası olarak adlandırılmıştır.¹¹ İster memur ister işçi olsun kamu çalışanlarının işyeri temelli eylemleri (muhatapları işveren olarak devlet olsa da) işyeri temelli eylem olarak kabul edilmiştir. Yine Kaygısız'dan (2014) ilhamla tanımlanan üçüncü bir eylem tipi ise dayanışma eylemleridir. Dayanışma eylemi, bir işyerindeki işçilerin başka bir işyerindeki işçilerin eylemi ile dayanışma maksatlı düzenledikleri eylemleri imlemektedir. Ne işyeri temelli ne de genel eylem tanımına

¹⁰ Biziukov (2012: 49) da benzer bir tercihte bulunmuştur.

¹¹ Örneğin Biziukov (2012) işçiler tarafından organize edilse de bir işverene yönelik olmayan, asıl olarak devlete yönelik olan eylemleri kapsamına almamaktadır. Çin üzerine yapılan araştırmalarda da muhtemelen ülkede devlete yönelik eylemler çok nadir olduğu için benzer bir durum geçerlidir.

giren bu eylemler çok daha az sayıdadır. Örneğin Silier (1971: 63) de 1960-1970 döneminde buradaki anlamıyla dayanışma nitelikli eylemlerin toplam eylem sayısının %1'ini teşkil ettiğini bulmuştur. İşyeri temelli eylem, genel eylem ve dayanışma eylemleri şeklinde yapılan bu üç eylem tipi kategorizasyonu, Makal'ın (1987: 27-29) gösterdiği üzere grev tipleri literatüründe kullanılan endüstriyel grevler, politik grevler ve sempati grevleri üçlemesi ile birebir örtüşmektedir.

Makalede protesto eylemi kavramı işyerinde veya kamusal alanda (sokaklar ve kamuya açık devlet binaları) işverene veya devlete yönelik açık direniş eylemleri olarak tanımlanmıştır. Tek kişinin yaptığı protesto eylemleri de bu tanıma dahildir. Silver'ın (2003: 183-186) aksine (işe gitmeme, yüksek işgücü devri gibi) gizli direniş biçimleri kapsam dışı tutulmuştur. Sendika binası içindeki basın toplantıları, herhangi bir basın açıklaması dahi yapmadan dava açma, toplu dilekçe verme gibi eylemler de kapsam dışı bırakılmıştır.

Protesto ve eylem kelimeleri Türkçede tek başlarına da protesto eylemi kavramına benzer bir anlamda kullanılabilirler de bu iki kelime daha geniş anlamlara sahiptir. Protesto (basit, sözlü itirazları da kapsayacak şekilde) her tür olumsuz tepkiyi, eylem ise sadece protesto niteliği taşıyanları değil her tür eylemi imlemektedir. Bu sebeple protesto eylemi kavramı hantal olsa da en net ifadedir. Öte yandan makalenin içinde okunuşu kolaylaştırmak adına protesto, eylem ve protesto eylemi kavramları değişken bir şekilde aynı anlamda kullanılmıştır.

Protesto olayı analizinde birbirleriyle bağlantısı olan bir dizi protesto olayının birbirinden nasıl ayrıştırılacağı, analiz biriminin netleşmesi açısından temel meselelerden biridir (Hutter, 2014: 347). Araştırmada temel analiz birimi olarak eylem vakası kavramı kullanılmıştır. Eylem vakası kavramı tekil eylemden farklıdır. Aynı işyerinde aynı sorun sebebiyle gerçekleşen bir dizi tekil eylem aynı eylem vakasının altında birleştirilmiştir. Örneğin, sendikalaştıkları işten atılan ve işyeri önünde üç ay sürecek bir kalıcı direniş eylemine başlayan ve bu süreçte ikisi kent merkezinde, ikisi işyeri önünde olmak üzere dört basın açıklaması ve bir saatlik bir fiili grev gerçekleştiren işçilerin mücadelesi tek bir eylem vakası olarak kodlanmıştır. Bu eylem vakasının içinde altı tekil eylem (bir kalıcı direniş, dört basın açıklaması, bir fiili grev) yapıldığı belirtilmiştir. Benzer şekilde, aynı işverene yönelik, aynı nedenle eş zamanlı olarak farklı dört farklı işyerinde yapılan eylemler, (içinde dört tekil eylem barındıran) tek bir işyeri temelli eylem vakası olarak kabul edilmiştir. Bunun en tipik örneği bir bakanlığın memurlarının o bakanlığın farklı illerdeki binaları önünde aynı gün aynı taleplerle yaptığı basın açıklamalarıdır.

Genel eylem vakaları da eşzamanlı olarak gerçekleştirilen birden fazla tekil eylem içerebilir. Örneğin bir sendikanın devlete yönelik bir talebini aynı gün beş ilde gerçekleştirdiği basın açıklamaları ile seslendirmesi (beş tekil eylem içeren) bir genel eylem vakası olarak tanımlanmıştır. Benzer şekilde, bir sendikanın kıdem tazminatı için bir meydanda beş gün boyunca imza standı kurması ve o beş gün

içinde o meydana iki kitlesel basın açıklaması yapması (üç tekil eylem içeren) tek bir genel eylem vakası olarak sayılmıştır. Farklı illerde gerçekleştirilen 1 Mayıs mitinglerini ise her ildeki öznelere çoğulluğuna ve farklılığına dayanarak ayrı birer genel eylem vakası olarak kabul edilmiştir.

Bir ya da birkaç ulusal gazete taramasına dayalı olan araştırmalarda tekil eylemlerin analiz birimi yapılması daha makul olabilir. Öte yandan, bu çalışmada olduğu gibi işçi sınıfı eylemlerine odaklanan, pek çok haber kaynağını tarayarak daha ayrıntılı bir resme erişim sağlayan ve içinde pek çok tekil eylemin yapıldığı uzun soluklu işçi mücadelelerinin belirgin bir ağırlığa sahip olduğu bir ülkede yapılan bir araştırmada, vakalaştırma kararının analitik olarak daha isabetli sonuçlara ulaşılmasına imkân verdiği kanaatindeyiz.¹²

Veriler ağırlıklı olarak basın taraması yoluyla elde edilmiş, bunun için dört aşamalı bir yol izlenmiştir. İlk aşamada, emek haberleri üzerine uzmanlaşmış iki haber sitesinin (Evrensel gazetesi ve Kızıl Bayrak) sendika ve işçi konularına odaklanan sekmeleri ay bazında bütünüyle taranıp, bunlardan eylem haberi olanlar kullanılmıştır.¹³ İkinci olarak, paralı olarak hizmet veren ve tüm yerel ve ulusal yazılı basını tarayan bir medya takip ajansının arama motoru aracılığıyla, ay bazında işçi kelimesi aratılıp çıkan tüm haberlerin başlıkları incelenerek bunlardan eylem haberi olanlar kullanılmıştır.¹⁴ Birinci ve ikinci aşama ile basında çıkmış eylem haberleri büyük ölçüde veriye eklenmiş olsa da kimi vakalarda bazı bilgiler eksik kalmaktadır. Üçüncü aşamada, eksik kalan bilgileri tamamlamak için internet ve sosyal medya taraması yapılmaktadır. Bu aşamada işçi eylem haberleri yapan farklı siteler, sendikaların internet siteleri ve bazı eylemci işçilerin açmış olduğu sosyal medya hesapları özellikle işlevsel olmaktadır. Dördüncü ve son aşamada ise, sendikaların müdahil olduğu vakalar özelinde hala kalan eksik bilgiler varsa ilgili sendikalarla irtibata geçerek bilgi alınmaktadır. Araştırmada pek çok vakaya ilişkin farklı haber kaynakları birbirleriyle kontrol edilerek, temkinli bir şekilde kullanıldığı not edilmelidir. Örneğin eylemlerin katılımcı sayısı asıl olarak haber metninde geçen ifadelerden ziyade haberin fotoğrafı incelenerek atanmaktadır. Bu çalışmada olduğu gibi en kapsayıcı yöntem kullanılsa dahi basından elde edilen verilerin, işçi sınıfı

¹² Benzer bir vakalaştırmaya giden başka araştırmalar için bkz. Dolenc vd., 2020: 157; Kaygısız, 2014; Koopmans ve Rucht, 2002: 237; Pereyra vd., 2015: 336.

¹³ Hutter (2014) sol görüşlü gazetelerin daha çok eylemi haberleştirdiğini not düşmektedir. Araştırmanın ilk yıllarında birinci aşamada Birgün, Sendika.org gibi başka kaynaklar da taransa da Evrensel ve Kızıl Bayrak kombinasyonu, en kapsamlı bilgiyi sağlayan kombinasyon olarak öne çıkmıştır.

¹⁴ Medya takip ajansında “işçi” anahtar kelimesi ile arama yapıldığından memur eylemlerinden kaçırılanların olması muhtemeldir. “İşçi” kelimesi ile arama yapıldığında ortalama bir ayda ortalama üç bin civarı haberin taranması gerektiği için buna ilaveten “memur” kelimesini taramaktan feragat edilmiştir.

protesto eylemlerinin tümünü kapsadığı düşünülmemelidir. Basına yansımayan ancak burada yaptığımız tanıma uyan pek çok protesto eyleminin gerçekleşmiş olduğunu varsaymamız gerekmektedir.¹⁵ Öte yandan Koopmans ve Ruth'un (2002: 250) daha kapsamlı olan polis kayıtlarıyla karşılaştırmasında gösterdiği üzere, protesto evrenindeki eğilimleri tespit etmek bakımından basın verileri son derece güvenilirlerdir.

Grev araştırmalarında grevleri niceliksel olarak incelemek için evvela şu üç ana değişkene bakılması düşüncesi oturmuş görünmektedir: Grev sayısı, grevci sayısı ve grevde kaybolan işgünü sayısı (Franzosi, 1995: 4; Makal, 1987: 23, 191, 208; Shorter ve Tilly, 1974: 310-311). İşçi protestoları literatüründe ise veriler ağırlıklı olarak eylem sayısı temel alınarak sunulmakta ve analiz edilmektedir.¹⁶ Bunun bir sebebi işçi protestosu literatürünün henüz grev literatürü kadar gelişmiş bir literatür olmayışı olabilir. Grev literatürü genelde hazır olan resmi istatistikleri kullanırken, işçi protestosu literatürünün genelde kendi verisini üretmek zorunda kaldığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda eylemlere katılan kişi sayısını tespit etmenin zorlukları bir diğer muhtemel sebeptir. Bir diğer sebep ise iki literatürün incelediği olguların arasındaki farkla ilgilidir. Grev homojen bir eylem biçimidir. Bu yüzden grevleri en iyi şekilde analiz etmek için üç değişkenin esas alınması, bu noktada bir mutabakat oluşmuş olması daha mümkün ve makul görünmektedir. İşçi protestosu kavramı ise grev gibi tek bir eylem biçimini değil pek çok farklı eylem biçimini kapsayan çok daha heterojen bir kümeye işaret eder. Bu sebeple hangi değişken temel alınırsa alınsın her zaman daha tartışmalı olacak, her değişkenin kendine has avantajları ve dezavantajları daha büyük olacaktır.

Bu makalede işçi protestoları literatürünün izinden gidilmiş ve verileri analiz etmek için vaka sayısı temel alınmıştır. Her bir vaka, bir işyerinde bir mesele etrafında gerçekleştirilen bir ya da birden fazla eylemi kapsadığı için vaka sayısını temel almak bize daha açıklayıcı görünmektedir. Eylemci sayısını temel almak da mümkündür. Grevde kaybolan işgünü değişkeninin mantığını takip ederek, eylemci sayısı ile eylem yapılan günü çarpmak suretiyle bulunacak olan "eylemdeki kişi-günü" sayısını temel almak da mümkündür. Vaka sayısını temel almak yöntemsel bir tercihtir ve bu tercihin birtakım kısıtları vardır. Eylemci sayısına göre ya da eylemdeki kişi-günü sayısına göre yapılacak analizlerde sonuçlarda farklılıklar oluşması kaçınılmazdır. Bu kısıdı bir miktar azaltmak için, incelenen temel başlıklarda eylemci sayısına göre oluşan resme de kısaca (çoğunlukla dipnotlarla) değinilmiştir.

¹⁵ Uysal'ın (2017: 152) sağ görüşlü sendikaların eylemlerinin basında daha az çıktığına yönelik tespitini doğrulayan durumlarla karşılaştığımızı belirtmek yerinde olacaktır.

¹⁶ Literatür değerlendirmesi bölümlerinde ele alınan, Türkiye ve diğer ülkeler üzerine yapılmış niceliksel işçi sınıfı protestosu araştırmalarının hepsinde bu yöntemin izlendiği gözlenmiştir. Bunun tek istisnası Petrol-İş Yıllıkları'dır.

2015-19 İşçi Sınıfı Eylemlerinin Bütüncül Resmi

Tablo 1. Yıllara Göre Eylem Vakası, Tekil Eylem ve Yaklaşık Eylemci Sayıları

	Eylem Vakası Sayısı	Tekil Eylem Sayısı	Yaklaşık Eylemci Sayısı
2015	749	1.185	220.075
2016	608	933	174.112
2017	616	1.310	156.692
2018	633	1.120	179.858
2019	620	1.177	370.137
Toplam	3.095	5.671	1.070.163

Tablo 1, 2015-19 arasında gerçekleşen işçi sınıfı eylemlerinin genel resminin özetidir. Kimi uzun süren vakalar birden fazla takvim yılı içinde gerçekleştiği için toplam satırındaki sayılar, yıl bazında verilen sayıların toplamından küçüktür. Tabloda üç olgu dikkat çekicidir. İlk olarak, siyasal atmosferin Haziran'daki seçimlere kadar görece daha normal olduğu 2015 yılından, darbe girişimi ve OHAL'i tecrübe ettiğimiz 2016'ya eylem vakası sayısı ciddi şekilde düşmüş ve otoriterleşmenin giderek arttığı (Bozkurt-Güngen, 2018; Çalışkan, 2018; ITUC 2020; Özkızıltan, 2019) sonraki yıllarda eylem vakası sayısı önceki seviyesine bir daha yükselememiştir. Bu durum gerek sosyal hareketler gerekse emek hareketleri üzerine literatürde vurgulanan, daha demokratik rejimlerin daha yüksek sayıda protesto gerçekleşmesine zemin hazırladığı tespitiyle uyumludur (Barrie ve Ketchley, 2018; Robertson ve Teitelbaum, 2011; Tilly, 2004: 124). İkinci dikkat çekici olgu ise, otoriterleşmenin giderek artmasına rağmen eylem vakası sayısının 608-633 bandında istikrarlı bir seyir izlemesidir. İşçi sınıfı adeta bir adım geri çekilmiş ancak bu yeni hattı özenle korumuştur. Özellikle 2017'de vaka başına düşen tekil eylem sayısındaki artışın sebeplerinden biri Kanun Hükmünde Kararname'lerle (KHK) işten atılan kamu emekçilerinin gerçekleştirdikleri, çok sayıda tekil eylem içeren eylem vakalarıdır. Üçüncü olarak 2019'da eylemci sayısında yaşanan yükseliş dikkat çekmektedir. Bunun ana sebebi 2019'da 1 Mayıs mitinglerinde gözlenen yüksek katılımdır.

Tablo 2. Yıllara ve Tiplerine Göre Eylem Vakası Sayıları

	İşyeri temelli	Genel	Dayanışma	Toplam
2015	610	109	30	749
2016	420	172	16	608
2017	438	142	36	616
2018	420	174	39	633
2019	424	177	19	620
Toplam	2.181	774	140	3.095

İşyeri temelli vakalar beş yıl içinde %70 ile en büyük orana sahiptir. Bir işyerinde aynı yıl içinde iki farklı işyeri temelli eylem vakasının yaşanması çok nadirdir. Bu sebeple örneğin 2016 yılında 420 işyeri temelli eylem vakasının kaydedilmiş olması, o yıl yaklaşık 420 farklı işyerinde işçilerin işyeri sorunları sebebiyle eylem yaptıkları şeklinde okunabilir. Vakaların dörtte biri genel eylem, %5'i ise dayanışma eylemi tipindedir. Gerek dinamikleri gerekse biçimleri bakımından oldukça farklı olan işyeri temelli ve genel eylem vakalarını ayrı ayrı incelemek gerekmektedir. Bu makalede genel ve dayanışma eylemlerinin analizine yer verilmeyecek, işyeri temelli eylemlere odaklanılacaktır.

İşyeri Temelli Eylemlerin Genel Resmi

Tablo 3'te yıllara göre işyeri temelli eylem vakası sayıları, bu vakaların ortalama süresi ve bu eylemlere katılan yaklaşık işçi/emekçi sayıları verilmiştir. Tabloda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın (ÇSGB) yayınlamış olduğu yasal grev ve bu grevlere katılan işçi sayısı verileri de sunulmuştur. Bakanlık Türkiye'deki işçi eylemlerine dair yasal grev verilerinden başka bir veri paylaşmaktadır. Tablonun sol tarafı ile sağ tarafı arasındaki fark bu makalenin ampirik katkısını en kısa yoldan gözler önüne sermektedir.

Tablo 3. İşyeri Temelli Eylem Vakası ve Eylemci Sayısı ve ÇSGB Greve Katılan İşçi Sayısı

	Eylem Vakası Sayısı	Yaklaşık Eylemci Sayısı	ÇSGB Grev Sayısı ¹⁷	ÇSGB Greve Katılan İşçi Sayısı
2015	610	124.131	27	7.940
2016	420	63.779	21	2.518
2017	438	77.675	26	3.733
2018	420	74.991	13	1.296
2019	424	82.284	12	767
Toplam	2.181	392.150	99	16.254

İşyeri temelli eylem vakası sayısı 2015 yılında 610, katılımcı sayısı ise yaklaşık 124 bindir. 2016-2019 yıllarında ise vaka sayısı 420 ile 438, eylemci sayısı da 63 bin ile 82 bin arasında birbirine yakın bir aralıkta seyretmiştir. 2015 ile 2016-19 arasındaki farkı ve 2016-19 arasındaki yatay seyri açıklayan en temel faktörün ülkede 2015'in ikinci yarısından itibaren artan ve ilerleyen yıllarda yerleşikleşen otoriterleşme olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

İşyeri temelli eylem vakalarının 1.308'i (%60'ı) bir gün içerisinde başlayıp bitmiştir. Öte yandan uzun süren vakalar, beş yıl içindeki ortalama vaka süresini 18 güne çıkarmaktadır. Bazı işyeri temelli eylem vakalarında çok sayıda tekil eylem gerçekleştirilmiş ve bazı vakalar ise yıllarca sürmüştür. Bir vakayla bağlantılı olarak yapılan eylemler kesintili olduğunda, örneğin haftada iki gün basın açıklaması yapıldığında, bunlar iki tekil eylem olarak sayılmıştır. En yüksek tekil eylem sayısına sahip ilk beş eylem vakasını anmak anlamlı olacaktır. Mahmut Konuk'un, KESK İzmir Şubeler Platformu'nun ve Cemal Yıldırım'ın KHK'lara karşı eylemleri tekil eylem sayısı açısından ilk üç sırada yer almaktadır. Real, Makro (Uyum) Marketlerinin kapanmasıyla işsiz kalan işçilerin tazminatları için Nakliyat-İş öncülüğünde birleşerek düzenledikleri eylem vakası tekil eylem sayısında dördüncü sırada gelmektedir. Beşinci sırada gelen Cemal Bilgin ise sendikal faaliyetleri dolayısıyla İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi'ndeki işinden atılmasının ardından yaklaşık iki yıl boyunca işyeri önünde eylemler yapmıştır.

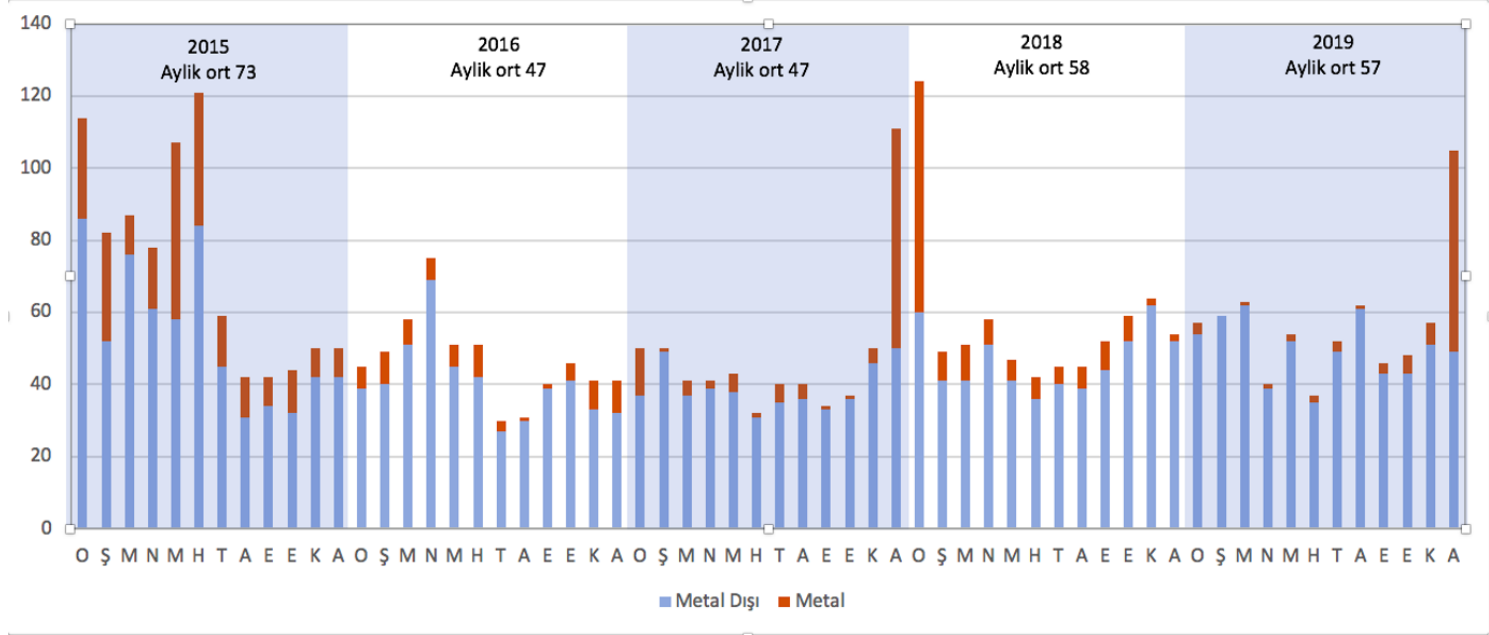
Hafta içi her gün eylem yapılan vakalarda ise eylem türü kalıcı direniş olarak kodlanmış ve tekil eylem sayısı bir sayılmıştır. Dolayısıyla en uzun süren eylem vakaları ile en çok tekil eylem gerçekleştirilen eylem vakaları birbirinden farklıdır. Süre açısından ilk beş sırada yine KHK ile işten atmaya yönelik eylemler yer

¹⁷ Kaynak: https://www.csgb.gov.tr/media/31747/grev_lokavt.pdf

almaktadır. Bunlar Yüksel direniş, KESK İstanbul Şubeler Platformu'nun, Alev Şahin'in, Nursel Tanrıverdi ve Selvi Polat'ın ve son olarak Türkan Albayrak'ın eylemleridir. Bunların ardından TÜMTİS'in Babacanlar Kargo, Tek Gıda-İş'in Cargill, TÜMTİS'in DHL Express ve NAKLİYAT-İŞ'in Tüvtürk direniş olmak üzere uzun soluklu sendikalaşma vakaları gelmektedir.

Grafik 1. Yıl ve Aylara Göre İşyeri Temelli Eylem Vakası Sayıları

Grafik 1'de aylara göre işyeri temelli eylem vakası sayıları görülmektedir. Uzun süren vakaların birden fazla aya yayılabildiği unutulmamalıdır. İş/hizmet kolları açısından birinci sırada gelen, vakaların %19'unu oluşturan metal işkolu koyu renkle gösterilmiştir. Beş yıllık dönemde en çok eylem vakası gerçekleşen dört zirvede metal işkolundaki dört eylem dalgasının ağırlığı belirgindir. Bunlar sırasıyla 2015 Ocak (114 vaka); 2015 Mayıs ve Haziran (107 ve 121 vaka); 2017 Aralık ve 2018 Ocak (111 ve 124 vaka) ve 2019 Aralıktır (105 vaka). En az eylem vakasının görüldüğü iki ay darbe girişiminin olduğu 2016 Temmuz ve onu izleyen Ağustos ayıdır. Öte yandan beş yıllık toplamda en az eylem vakası gerçekleşen aylar eylül (214), ağustos (220) ve temmuzdur (226). Metal işkolunda toplu iş görüşmelerinin bu aylarda düğümlenmesi sebebiyle en çok vaka gözlenen aylar ise ocak (390) ve aralıktır (361).

Grafikte görüldüğü üzere bu beş senenin işçi eylemleri manzarasına en çok damgasını vuran metal işkolundaki eylemlerdir. Bir dizi yapısal faktörün etkisiyle, 19. yüzyılın sonlarından itibaren metal işçilerinin Batı ülkelerinde işçi sınıfının en militan ve eylemci katmanını oluşturduğunu (Haimson, 1989), 20. yüzyılda bu durumun dünya çapında genelleştiğini (Silver, 2003: 43-66), Türkiye'de de 1970'lerde bu örüntünün belirginleştiğini (Şafak, 2012: 49-65) söylemek mümkündür. Tayanç'ın (1987: 50) araştırmasına göre 1963-80 arasındaki grevlerin %21'i birinci sırada gelen metal işkolunda yapılmıştır. 1984-2005 arasında da grevlerin %38'inin birinci sırada gelen bu işkolunda gerçekleştiği tespit edilmiştir (Millioğulları, 2007: 139).

Türkiye'de 2015-19 arasında gerçekleşen eylemlerde metal işkolu açık ara birinci sırada gelmiş; işyeri temelli eylem vakalarının %19'u, grev içeren vakaların ise %30'u bu işkolunda gerçekleşmiştir. Beş yıl boyunca metal işkolu eylemlerine katılan işçiler işyeri temelli eylemlerin toplam eylemci sayısının yaklaşık dörtte birini oluşturmuştur. Grev ve eylem dalgalarının ritminin belirleyicilerinden biri sınıf mücadelesinin içinde cereyan ettiği, toplu iş sözleşmesi görüşmeleri gibi kurumsal çerçevelerdir (Franzosi, 1995: 11). 2015-19 yıllarında metal işkolundaki eylem dalgasının ritmini belirleyen de işkolu çapında az çok eş zamanlı olarak iki yılda bir gerçekleştirilen toplu iş sözleşmeleri olmuştur.

Metal işkolundaki eylem dalgası 2015'in Ocak ayında BİRLEŞİK METAL-İŞ'in ertesi gün Bakanlar Kurulu kararıyla ertelenen, bir başka deyişle fiilen yasaklanan grevi ile başlamıştır (Savaş, 2016). Nisan ayında TÜRK METAL sendikasının örgütlü olduğu fabrikalarda işçilerin inisiyatifiyle başlayan, Mayıs ve Haziran aylarında zirve yapan bir fiili/yasa dışı grev dalgası, popüler tabirle Metal Fırtına ile devam etmiştir. Metal işçileri bu grevlerde sadece işverenlerin dayattığı düşük ücret zammını değil TÜRK METAL sendikasını da protesto etmiş ve sendikadan kitlesel istifalar yaşanmıştır. Metal Fırtına gerek kitleselliği gerekse militanlığı ile ancak 1970'lerle mukayese edilebilir düzeyde bir eylem dalgası

olmuştur (Tuğal, 2018). Bir sonraki TİS görüşmeleri, 2017'nin son ayları ve 2018'in ilk aylarında yeni bir eylem dalgası doğurmuştur. Metal Fırtına'nın militanlığı bu sözleşme görüşmelerini derinden etkilemiş, öyle ki üç sendika yaklaşık 130 bin işçinin katılacağı grev kararı almıştır. Bu grev kararı şayet eyleme dönüşebilseydi; 1995'ten beri Türkiye'de gerçekleştirilmiş en kitlesel grev olacaktı. Ancak hükümet grevi erteleyerek fiilen yasaklamıştır. Benzer bir eylem dalgası bir sonraki TİS görüşmelerinin başladığı 2019'un Aralık ayında gözlenmiştir.

2015'teki Metal Fırtına grev dalgası hedeflerinin tümüne ulaşamamış, bu dalganın öncüsü yüzlerce işçi işlerinden atılmıştır. Ancak Metal Fırtına yine de 2015-19 döneminde metal işçileri üzerinde kalıcı bir militanlaşma etkisi yaratmıştır. Örneğin TÜRK METAL sendikası kendisine bir miktar çekidüzen vermiş, geçmişe göre daha eylemci bir çizgiye evrilmiştir. Öyle ki bu sendika tarafından örgütlenen işyeri temelli eylem vakası sayısı, 2016'da 3 iken 2017'de 39'a, 2018'de ise 55'e çıkmıştır. 2015-19 dönemindeki dört eylem dalgası sayesinde metal işçilerinin daha yüksek zamlar elde ettiklerini varsaymak yanlış olmayacaktır.

İşyeri Temelli Eylemlerin Nedenleri

Tablo 4. İşyeri Temelli Eylem Vakalarının Nedenleri

	Sayı	%
İşten atılma (KHK dışı)	519	24
Ücretlerin ödenmemesi	416	19
Toplu iş sözleşmesi (TİS)	391	18
Sendikalaşma	273	13
Düşük ücret (TİS dışı)	164	8
Yıldırma, keyfi ceza	128	6
İşçi sağlığı, iş cinayeti	121	6
KHK ile işten atılma, açığa alma, sürgün	115	5
İşten atılma sonrası ücret/tazminat ödenmemesi	110	5
Kalıcı iş ve kadro talebi	90	4
İş yükü, fazla mesai yükü	76	3
Yetkili sendikaya tepki	69	3
Taşeronlaşma	51	2
TOPLAM	2.181	100

Tablo 4'te 50'den fazla vakada görülen eylem nedenleri gösterilmiştir.¹⁸ Pek çok vakada birden fazla eylem nedeni gözlenmiş, bu sebeple 2 bin 181 işyeri temelli eylem vakasında toplam 2 bin 651 eylem nedeni kodlanmıştır. Tablodaki eylem nedenlerinin nasıl tanımlandığına dair birkaç noktanın netleştirilmesinde fayda vardır.

Birinci sırada gelen işten atılma nedeni, KHK ile işten atılma vakalarını kapsamamaktadır, KHK meselesi özgünlüğünden ötürü ayrıca kodlanmıştır. Öte yandan işten atılma sonrası ücret/tazminat ödenmemesi vakalarının hepsinde işten atılma da kodlanmıştır. İşten atılma sonrası ücret/tazminat ödenmemesi, işleyen ücretlerin ödenmemesi ile farkın kaçırılmaması için ayrıştırılmıştır. İşten atılmanın eylem nedenleri arasında toplamda %29 ile birinci sırada gelmesini değerlendirirken, işçi protestosuna katılmanın işçiler açısından riski ve fırsat maliyeti göz önünde bulundurulmalıdır. Lee'nin (2007: 175-176) Çin'deki işçi protestoları üzerine araştırmasında belirttiği gibi işten atılan işçiler için açık bir protesto yapmak daha kolaydır, çünkü protestoya katıldığı için işten atılma riski zaten masadan kalkmıştır. Dahası toplu işten atılmalarda işçiler arasındaki dayanışma hissi üst düzeydedir. Dolayısıyla, işten atılmaya karşı açık bir eylem yapılması, diğer işyeri sorunları ile kıyaslandığında, daha mümkün ve makul gözükmektedir.

İkinci sırada gelen ücretlerin ödenmemesi özellikle inşaat, genel işler ve tekstil işkollarında yaygın görülen bir eylem nedenidir. Rusya (Biziukov, 2012: 53; Christensen, 2017: 70) ve Çin (Zhang, 2019: 121) üzerine yapılan araştırmalarda eylemlerin çoğunluğunda bu neden gözlenmiştir. Tablo 4'te yer alan "işten atılma sonrası ücret/tazminat ödenmemesi"ni de "ücretlerin ödenmemesi"ne eklediğimizde Türkiye'de de işçi sınıfı eylemlerinin yaklaşık dörtte birinde bu nedenin gözlemlendiğini söylemek mümkündür. Ücret/tazminat ödenmemesi Rusya ve Çin'de yarıdan fazla çıkarken, Türkiye'de dörtte bir oranında kalması dikkat çekici bir farktır. Bu fark Rusya ve Çin'in Türkiye'ye göre daha otoriter ülkeler olması, Türkiye'de toplu iş sözleşmesi ve sendikalaşma gibi daha ileri denebilecek kazanımlara erişimin ve bu kazanımlar için eylem yapma imkanının daha açık olması ile açıklanabilir.

Toplu iş sözleşmesi sebebiyle yapılan eylemler, sendikali iş yerlerinde çalışan işçilerin toplu iş sözleşmesi görüşmeleri vesilesiyle sözleşmeyi kendi lehlerine etkilemek için yaptıkları eylemlerdir. Dördüncü sırada bir işyerinin sıfırdan sendikalaşması sürecinde işverenin engelleyici hamlelerine karşı yapılan eylemlerdir. Günümüz Türkiye'sinde gerek sendikal yasalar gerekse bu yasaların uygulanma biçiminden ötürü sendikalaşmak son derece zordur (Özveri, 2013; Birelma, 2014;

¹⁸ Toplanan veri, eylem vakası sayısı değil, eylemci sayısı temel alınarak incelendiğinde ilk üç sıradaki nedenler aynı kalsa da sıraları ve oranları şu şekilde değişmektedir: Toplu iş sözleşmesi %35; işten atılma (KHK dışı) %13; ücretlerin ödenmemesi %10.

Birelma, 2021). Sendikalaşma sebebiyle eylem yapılan vakaların hemen hepsinde sendikalaşmanın öncüsü olan işçiler işten atılmıştır, bu sebeple işten atılma nedeni de kodlanmıştır. Beşinci sırada ücretlerin arttırılması nedeniyle yapılan eylemler gelmektedir ve toplu iş sözleşmesi süreci dışındaki vakalar için bu neden kullanılmıştır. Altıncı sırada ise çoğunlukla memur eylemlerinde zikredilen bir sebep olan yıldırma ve keyfi ceza nedeni gelmektedir.

Eğer eylemler mevcut hakların alanını genişletmek, koşulları iyileştirmek üzere yapıldıysa bunlar; hak geliştirme niteliği olan eylemler olarak tanımlanmıştır. Ücretlerin ödenmemesi ya da işten atılma gibi durumlarda ise eylemler hak savunma niteliğindedir. Örneğin sendikalaştığı için işten atılan işçilerin eylemi asıl olarak sendikalaşmayı hedeflediği için hak geliştirme olarak kodlanmıştır. 2015-19 döneminde gerçekleşen 2 bin 181 işyeri temelli eylem vakasının %59'u hak savunma niteliğindedir.

İşyeri Temelli Eylemlerde Eylem Biçimi

Tablo 5. İşyeri Temelli Eylem Vakalarında Eylem Biçimi

	Sayı	%
Basın açıklaması	1.247	57
Fürl grev	537	25
Kalıcı direniş	286	13
İşyerinde basit eylem	211	10
Yasal grev	84	4
Vince-Çatuya çıkma	66	3
Oturma eylemi	61	3
İşyerini terk etmeme	57	3
İmza kampanyası	35	2
İş yavaşlatma	27	1
Mesaiye kalmama	25	1
Açlık grevi	22	1
Yol kapatma	21	1
Kendine zarar, canına kasıt	11	1
İşyerine maddi hasar verme	11	1
Toplam	2.181	100

Yukarıdaki tabloda beş yıl boyunca ondan fazla işyeri temelli eylem vakasında gözlemlenen eylem biçimleri gösterilmiştir.¹⁹ Uysal'ın (2017: 301) Türkiye genelindeki protesto eylemleri için tespit ettiği gibi ülkemizdeki işçi sınıfı eylemleri için de en yaygın eylem biçimi basın açıklamasıdır. Bunun sebebi yasal meşruiyet arayışı ve basın yoluyla mesajını daha güçlü bir şekilde duyurma arzusudur. Çelik (2012: 118) de 2000'lerin işçi eylemlerinde trend eylem türünün kitlesel basın açıklaması haline geldiğini ve bunun biraz da 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın sınırlayıcılığı ile alakalı olduğunu not düşer. Toplamda bin 247 vaka içerisinde basın açıklaması yapılmış olsa da sadece tek bir basın açıklamasından oluşan vaka sayısı 838, vaka oranı ise %38'dir. Basın açıklamaları, işyeri önünde veya kent meydanı gibi daha merkezi mekanlarda yapılmıştır. Basın açıklaması, Biziukov'un (2012: 56) "işyeri dışında toplanma" şeklinde isimlendirdiği ve Rusya'da da oldukça yaygın olan eylem biçimine denk gelmektedir.

Fiili grevler ikinci yaygın protesto biçimidir. Toplu iş sözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine ilgili kanuna uygun olarak yapılan grevler yasal grev olarak isimlendirilmiş, bunun dışında yapılan tüm iş durdurmalara ise fiili grev denmiştir. Yasal grev yapmak neredeyse imkânsız hale geldiği için fiili grevler daha yaygındır. Bir günden az (örneğin 30 dakika) süren grevleri yarım gün olarak saydığımızda toplam 537 fiili grevin ortalama süresi 3 gündür. Aşağıda bahsedilecek olan 84 yasal grevin ortalama süresi ise 32 gündür. Fiili grevlerin %28'i metal, %25'i inşaat, %10'u ise tekstil işkolunda gerçekleşmiştir. Fiili ve yasal grevlere, vince ya da çatıya çıkma ya da iş yavaşlatma gibi üretimi bir miktar engelleyen ya da yavaşlatan eylemleri de eklediğimizde 2015-19 döneminde işyeri temelli eylemlerin yaklaşık üçte birinde (%31) üretimin etkilenmiş olduğu ortaya çıkar. Bu küçümsenemeyecek bir orandır ve Türkiye işçi sınıfının mücadeleliliğine dair bir fikir vermektedir. Öte yandan bu oranları vaka sayısı değil eylemlere yaklaşık katılımcı sayısı temelinde incelediğimizde sonuç daha çarpıcı bir hal alır. Eylemlere katılanların %48'i fiili grev yapmış, toplamda ise %57'sinin üretimi durdurmuş ya da yavaşlatmış olduğu ortaya çıkar.

Özellikle sendikalaşma mücadelelerinde öncü işçilerin işten atılması sonucunda işyeri önünde çadır kurulması ile başlayan ve genellikle uzun süren bir eylem biçimi ülkemizde oldukça yaygındır (Çelik, 2012: 108; Birelma, 2014). Bu araştırmada kalıcı direniş olarak adlandırılan, gerek sendikalaşma gerek başka sebeplerle gerçekleşen bu eylem biçimi üçüncü sırada gelmektedir. Dördüncü sırada işyerinde basit eylem diye isimlendirdiğimiz eylem biçimi yer almaktadır. İşyeri içinde ya da bahçesinde yapılan alkışlı ve/veya yürüyüşlü eylemler, yemek boykotu,

¹⁹ Toplanan veri, eylem vakası sayısı değil, eylemci sayısı temel alınarak incelendiğinde ilk üç sıradaki eylem biçimleri ve oranları şu şekilde değişmektedir: Basın açıklaması %51; fiili grev %48; işyerinde basit eylem %18.

yemekhane protestoları bu gruptadır. Biziukov'un (2012: 56) "taleplerin idareye sunulması" diye isimlendirdiği ve Rusya'da en yaygın gözüken eylem biçimine denk gelmektedir.

ÇSGB istatistiklerinde işçi eylemi olarak değinilen ve verisi paylaşılan tek eylem biçimi olan yasal grev beşinci sırada gelmiştir. Araştırmada bulunan yasal grev sayıları resmi istatistiklerdeki sayılara yakın olsa da yöntem farklılıklarından ötürü birebir aynı değildir. Örneğin 2015'te bakanlık verilerinde 27 olan yasal grev sayısı (ÇSGB, 2020: 25) bizim verilerimizde 40'tır. Bu farkın temel sebebi resmi istatistiklerde grev gerçekleşen işletme sayısının verilmesi, bizim verilerimizde ise aynı işletmeye/firmaya bağlı farklı bir işyerinde (özellikle de farklı illerdeki fabrikalarda) grev gerçekleştiğine dair habere rastlanmışsa bunun ayrı bir işyeri temelli eylem vakası olarak kodlanmış olmasıdır. Araştırmada fiili grevler de kapsandığı ve yasal grevlerden farklı olarak fiili grevler bir işletmeye bağlı tüm işyerlerinde birden gerçekleşmek zorunda olmadığı için araştırmada genel olarak işyeri temel alınmıştır.²⁰ Araştırmada 2018 yılı için bulunan yasal grev sayıları ÇSGB verileriyle aynıken, diğer senelerde bu araştırmada bulunan yasal grev sayıları ÇSGB sayılarının biraz altındadır. Çok düşük sayıda işçinin katıldığı yasal grevler üzerine haber yapılmamış olma olasılığı yüksektir.²¹ Öte yandan, bu araştırmada bulunan yasal grevci sayısı ÇSGB verilerinin bir miktar üzerinde olmakla beraber, yıllara göre yasal grevlere katılan işçi sayıları iki veri setinde birbirine son derece paralel (korelasyon: 0,98) seyretmektedir.

---

²⁰ Yöntem kısmında belirtildiği üzere bunun en önemli istisnası, bir kamu kurumunun farklı yerlerdeki birimlerinde çalışan memurların aynı gün yaptıkları eylemlerin tek bir vaka olarak kodlanmış olmasıdır.

²¹ Muhtemelen prosedürel gerekçelerden ötürü ÇSGB verilerinde 0 (sıfır) işçinin katıldığı grevler dahi bulunmaktadır. Bkz. ÇSGB, 2018: 23; ÇSGB, 2020: 26.

İşyeri Temelli Eylemlerde İş ve Hizmet Kolları

Tablo 6. İşyeri Temelli Eylem Vakalarının Gerçekleştiği İş ve Hizmet Kolları

	Sayı	% (A)	Kayıtlı ücretliler içindeki oranı % (B)	A/B
Metal	411	19	10	1,9
Genel işler	295	14	6	2,1
İnşaat	281	13	9	1,5
Dokuma, hazır giyim ve deri	152	7	7	1,0
(HK) Sağlık ve sosyal hizmetler	128	6	3	1,7
(HK) Eğitim, öğretim ve bilim	127	6	7	0,8
Petrol, kimya, lastik, plastik	112	5	3	1,7
Gıda sanayi	85	4	4	1,0
Madencilik ve taş ocakları	68	3	1	2,7
Taşımacılık	62	3	5	0,6
(HK) Büro, bankacılık	51	2	2	1,3
Diğer	383	18	42	0,4
Toplam	2.181	100	100	1

Tablo 6'da 50'den fazla işyeri temelli eylem vakası gerçekleşmiş olan iş ve hizmet kolları gösterilmiştir.²² Soldan üçüncü sütunda ilgili iş/hizmet kolunda çalışanların kayıtlı çalışan tüm ücretliler içindeki oranı gösterilmiştir. En sağ sütunda ise iş/hizmet kolunun eylemler içindeki oranı ile istihdam içindeki oranı karşılaştırılmıştır. Birinci sırada gelen metal işkolu yukarıda ele alınmıştır. İkinci sırada gelen genel hizmetler işkolundaki eylemler belediye işçilerinin eylemlerine işaret etmektedir. 2015-19 arasında bu işkolunda gerçekleşen eylemlerin %41'ini GENEL-İŞ örgütlemiştir. Türkiye'de belediye işçileri 1974'ten günümüze işçi eylemleri içinde ön planda olan gruplardan biridir ve bu işçiler genel hizmetler işkolunda yer almaktadır. Bu durumu belediyelerin "kamu kesimi içindeki özel yeri" ve belediye hizmetlerinin günlük yaşamdaki hayati işlevinin, işkolundaki grev etkisini güçlendirmesi ile açıklamak mümkündür (T.S.A., 1996: 149). Tayanç'ın

²² Toplanan veri, eylem vakası sayısı değil, eylemci sayısı temel alınarak incelendiğinde ilk üç sıradaki iş ve hizmet kolları ve oranları şu şekilde değişmektedir: Metal %26; genel hizmetler %16; petrokimya %9.

(1989: 50) 1963-80 dönemindeki yasal grevler üzerine olan araştırmasında genel hizmetler işkolu metal ve tekstilin ardından üçüncü sırada gelmiştir. 1992-2005 arasında gerçekleşen grevlerde ise genel işler işkolu ikinci sırada gelmiştir (Millioğulları, 2007: 139). Petrol-İş verilerine göre ise 1988-1996 yıllarında grev dışı eylemlerde genel işler işkolu katılımcı sayısı açısından birinci sıradadır (Çetik ve Akkaya, 1999: 193).

Üçüncü sırada gelen inşaat işkolunun 2000'li yıllardan itibaren istihdam içindeki payı artmıştır (Koçak, 2013a). En düşük sendikalaşma oranına sahip inşaat işkolunda 2010'ların başından itibaren alternatif örgütlenme arayışları gelişmiş, önce çeşitli dernekler (Koçak, 2013b) ardından İNŞAAT-İŞ gibi bağımsız sendikalar kurulmuş, DİSK'e bağlı DEV-YAPI-İŞ de aynı dönemde aktifleşmiştir. İnşaat işkolunun ikinci sırada gelmesi işkolundaki büyümenin yanında, inşaat işçileri içinden çıkan, sınıf sendikacılığı eğilimine sahip örgütlenmelerin yarattığı etki sayesinde mümkün olmuştur. İşkolundaki vakaların %71'i herhangi bir kurumun dahil olmadan gerçekleşmişken, özellikle dikkat çeken İNŞAAT-İŞ işkolundaki vakaların %18'ini örgütlemiştir. Öte yandan İNŞAAT-İŞ'in de DEV-YAPI-İŞ'in de üye sayısı bakımından bu dönemde çok sınırlı kaldığı not edilmelidir.²³

Dördüncü sırada gelen tekstil işkolu (dokuma, hazır giyim ve deri), inşaat işkolu gibi kurumsuz eylemlerin ön plana çıktığı bir işkoludur. Vakaların %43'u kurumsuzken, ilk sırada gelen sendika olan TEKSİF'in vakalar içindeki oranı %18'dir. Beşinci ve altıncı sırada ise kamu emekçilerinin iki hizmet kolu yer almıştır: Eylemlerin %73'ünün SES tarafından örgütlendiği sağlık ve sosyal hizmetler ve eylemlerin %80'inin EĞİTİM-SEN tarafından örgütlendiği eğitim ve öğretim hizmet kolu. İstihdamdaki oranına göre eylemlerdeki oranı en yüksek olan işkolu madenciliktir. 2013'teki Soma katliamı madencilerin militanlığının artmasına sebep olmuş olabilir. İnşaat işkolundaki kadar olmasa bile maden işkolunda da Soma sonrası dönemde sınıf sendikacılığı odakları tomurcuklanmıştır. BAĞIMSIZ MADEN-İŞ'in 2018'deki kuruluşunu özellikle anmak gerekir. Bu örgütlenmelerin de vaka sayısındaki artışta pay sahibi olması muhtemeldir.

---

²³ 2022 Ocak itibarıyla İNŞAAT-İŞ 160, DEV YAPI-İŞ ise 755 üyeye sahiptir.

İşyeri Temelli Eylemlerde Sendikalar

Tablo 7. İşyeri Temelli Eylem Vakalarında Sendikalar

	Sayı	% (A)	Üye sayısının kayıtlı ücretlilere oranı % (B)	A/B
BİRLEŞİK METAL-İŞ	170	8	0,2	45,1
GENEL-İŞ	133	6	0,6	10,5
EĞİTİM-SEN	116	5	0,4	11,9
SES	113	5	0,1	44,3
TÜRK METAL	104	5	1,1	4,2
Kurumsuz	682	31	79,2	0,4
Toplam	2.181	100	100	1

Tablo 7'de en çok işyeri temelli eylem vakası örgütleyen beş sendika ve herhangi bir sendikanın (ya da başka bir kurumun) dahil olmadan işçilerin kendileri tarafından yapılan (kurumsuz) eylem vakası sayısı görülmektedir.²⁴ Üçüncü sütunda ilgili sendikanın 2020 Ocak ayı üye sayısının, toplam kayıtlı ücretli sayısına oranı gösterilmektedir. Bu sütundaki kurumsuz satırı herhangi bir işçi ya da memur sendikasına üye olmayanların, toplam kayıtlı ücretli sayısına oranını göstermektedir. Dördüncü sütun ise ilgili sendikanın üye sayısı ile eylemlilik düzeyinin ilişkisine dair bize bir fikir vermektedir.

İlk iki sırada iki DİSK sendikası, üçüncü ve dördüncü sırada ise iki KESK sendikası yer almıştır. 2015-19 yıllarında BİRLEŞİK METAL-İŞ, sadece en çok eylem vakası örgütlemekle kalmamış, fiili ya da yasal grev içeren vakaların da %14'ünü örgütleyerek bu açıdan da açık ara birinci sırada gelmiştir.²⁵ İlk beşte en az üyeye en çok eylemlilik ortaya koyan sendikalar açık arayla SES ve BİRLEŞİK METAL-İŞ'tir. Sendikalar bağlı buldukları konfederasyonlara dağıtıldığında DİSK %22 ile birinci, TÜRK-İŞ %20 ile ikinci, KESK de %17 ile üçüncü sırada gelir.

²⁴ Toplanan veri, eylem vakası sayısı değil, eylemci sayısı temel alınarak incelendiğinde ilk beş sıradaki sendikalar ve oranları şu şekilde değişmektedir: GENEL-İŞ %10; TÜRK METAL %9; PETROL-İŞ %9; BİRLEŞİK METAL-İŞ %8; SES %5.

²⁵ Tayanç (1987: 51) da 1963-80 döneminde grevlerde birinci sırada gelen metal işkolundaki grevlerin %76'sının BİRLEŞİK METAL-İŞ'in öncüllerinden olan MADEN-İŞ tarafından yapılmış olduğunu bulmuştur.

Beşinci sırada yer alan TÜRK METAL Ocak 2020'de 199 bin üyesiyle, HİZMET-İŞ'ten sonra en çok üyeye sahip işçi sendikasıdır. En sağdaki sütunda sendikanın üye sayısına göre eylemcilik katsayısının düşük olması bununla alakalıdır. Nichols ve Suğur'un (2005: 209-229) ortaya koyduğu üzere TÜRK METAL son derece otokratik, işverenlerden destek görmüş ve sık sık üyesi işçilerin eylemleri tepkilerine hedef olan bir sendikadır. Nitekim 2015-19 döneminde de başta *Metal Fırtına* dalgası olmak üzere pek çok işyeri temelli eylem vakasında TÜRK METAL üyeleri, sendikaları aleyhine eylemler düzenlemiş ve bu sendikadan ayrılmaya çalışmışlardır. 2015-2019 döneminde 140 işyeri temelli eylem vakasında işçiler, örgütlü oldukları sendikalarından bağımsız ve sendikalarına tepki içeren eylemler düzenlemiştir. Bu eylem grubu içinde 72'si TÜRK METAL'e karşı örgütlenmiştir. Her hâlükârda, TÜRK METAL'in incelenen dönemde toplamda 104 işyeri temelli eylem vakası örgütlemiş olması ve yukarıdaki tabloda beşinci sırada gelmesi dikkate değerdir. TÜRK METAL'in eylemciliğindeki olası artışı *Metal Fırtına*'dan sonra sendikanın üyelerinden gelen taleplere karşı daha duyarlı bir hale gelmiş olması ile açıklamak yanlış olmaz (Taştekin, 2019: 85-89).

Eylemlerin neredeyse üçte biri kurumsuz bir şekilde, doğrudan işçiler tarafından örgütlenmiştir. Öte yandan bu oran sendikasız işçilerin oranı ile karşılaştırılınca, dördüncü sütunda görüldüğü üzere, sendikasızların eylem yapma gücünün ilk etapta algılandığından ne kadar az olduğunu ortaya koyar. Üstelik *Metal Fırtına*'da olduğu gibi gerçekte sendika üyesi olan ama sendikasından bağımsız eylem yapan işçilerin eylemleri de kurumsuzların arasındadır. Kurumsuz eylem vakalarının %30'u inşaat, %16'sı metal ve %13'u genel işler işkollarında gerçekleşmiştir.

İşyeri Temelli Hak Arayışlarına İşveren ve Devlet Tepkisi

İncelediğimiz vakalarda hak arayışına girdiği için işten atılan işçi sayıları tespit edilmiştir. Örneğin fabrikası kapandığı için işten atılan ve tazminatını alamadığı için eylem yapan işçiler ya da KHK'yla işten atılan kamu emekçileri bu kategoride sayılmamıştır. Hak aradığı için işten atıldığı belirgin olan, örneğin işverenden bir hakkını talep ettiği, işyerinde basit eyleme katıldığı ya da özel sektörde sendika üyesi olduğu için işten atılan işçiler sayılmıştır. Bu gözle değerlendirildiğinde, beş yılda toplam 11 bin 344 işçinin hakkını aradığı için işinden atıldığı basında zikredildiği tespit edilmiştir. Bunlar içinde toplam 4 bin 870 işçi sendikalaşma mücadelesi verdiği için işinden olmuştur.

Bu veriler değerlendirilirken şu olgu gözden kaçırılmamalıdır: Bu makalenin verileri işçi sınıfı eylemlerine dayanmaktadır. Bir başka deyişle hak aradığı için işten atılan, ancak bu duruma tepki olarak basına yansıyan bir protesto eylemi

gerçekleştirmeyen kişiler bu verilerin dışındadır. Örneğin sendikalar sendikalaştığı için işten atılan işçiler için her zaman protesto eylemi gerçekleştirilmemektedir. Bu durum uzlaşmacı bir sendikacılık anlayışından ya da taktiksel tercihlerden kaynaklanabilir.

TURK-İŞ'in (2006) hazırladığı bir rapora göre 2003-2005 yılları arasında TURK-İŞ'e bağlı sendikalara üye olduğu için işten çıkartılan işçi sayısı 15 bin 531'dir. Bakır ve Akdoğan'a (2009) göre 2003-2008 yılları arasında DİSK'e bağlı sendikalara üye olduğu için 30 bin civarında işçi işten atılmıştır. Bu verilere göre 2000'li yılların ortalarında DİSK ve TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalara üye olduğu için yılda ortalama 10 bin işçi işten atılmıştır. Bu araştırmanın verilerine göre 2010'ların ikinci yarısında ise yıllık ortalama bin civarıdır. Bu farkın sebebi olarak üç faktöre değinmek gerekmektedir. Birincisi yukarıda andığımız yöntem farkı, yani bu araştırmada protesto eylemi gerçekleştirilen vakaların temel alınmasıdır. Türkiye'de 2000'lerin ortasındaki görece demokratik durumun yerini, 2010'ların ikinci yarısında otoriterleşmeye bırakmasının; sendikalaşma vakalarının sayısında azalmaya yol açmış olması muhtemeldir. Nitekim, makalenin veri setinde yer alan ve ülkede görece en demokratik iklimin hakim olduğu yıl olan 2015'te sendikalaştığı için işten atıldığı tespit edilen işçi sayısı bin 789'dur. Bu sayı ilerleyen yıllarda sendikalaşma vaka sayısındaki azalmaya az çok paralel olarak sürekli düşmüştür. Sendikaların kendi bildirimlerine dayanan önceki araştırmaların işten atılan işçi sayısını gerçekte olduğundan bir miktar fazla göstermiş olması da muhtemeldir.

Tablo 8. İşyeri Temelli Eylem Vakalarına Yönelik Devlet Müdahalesi Biçimleri

	Sayı	%
Müdahale yok	1.784	82,0
Kolluk kuvvetlerinin sınırlandırıcı hafif müdahalesi	193	8,8
Kolluk kuvvetlerinin şiddet içeren engelleyici müdahalesi	116	5,3
Grev erteleme	90	4,1
İşveren ve güvenliği tarafından müdahale	36	1,7
Valilik kararı ile eylem iptali	9	0,4
Toplam	2.181	100

Eylemlerin %18'sine müdahale edilmiş, devletin kolluk kuvvetleriyle müdahalesi başat biçim olmuştur. Bazı vakalarda birden fazla müdahale biçimi gözlenmiştir. Tablodaki grev erteleme ve valilik kararı ile eylem iptali sayıları, beş yıl

içinde ülkede gerçekleşen tüm grev erteleme ve işçi eylemlerine yönelik valilik iptallerinin sadece küçük bir bölümünü göstermektedir. Söz konusu vaka, ancak böylesi bir yasaklamadan önce veya sonra ilgili işçiler bir eylem yaptıysa bu araştırmanın kapsamına girmektedir. Örneğin 90 grev erteleme vakasının 49'u BİRLEŞİK METAL-İŞ'in toplu iş görüşmeleri sürecinde eylemler yapmaya başladığı vakalardır. Bu vakalar bu yüzden araştırmanın kapsamına girmiş, ilerleyen günlerde işçilerce alınan yasal grev kararları erteleme sebebiyle uygulanamamıştır. Tabloda görünen dokuz valilik kararı ile eylem iptali vakasında ise işçiler, eylem mekanını değiştirip yine bir eylem yaparak karşılık vermiş ve vakalar bu sebeple araştırmaya dahil edilmiştir.

Otoriterleşmenin işçi sınıfı eylemlerine etkisinin en açık iki göstergesi kolluk güçlerinin eylemlere müdahale oranı ve grev ertelemelerindeki artıştır. Kolluk güçlerinin eylemlere müdahale oranı 2015'te %9 iken, bu oran 2016'da %16'ya, 2017'de %21 çıkmış, 2018'de %19, 2019'da %17 şeklinde gerçekleşmiştir. Grevi ertelenen tüm işyerlerinde erteleme öncesi ya da sonrasında basına yansıyan eylem yapılmadığı için grev ertelemeleri bu makalenin verilerine çok sınırlı bir şekilde yansımaktadır. Grev ertelemelerinin gerçek boyutları çok vahimdir. 2015-19 yıllarında sadece 16 bin işçi yasal grev yapabilmiş (ÇSGB, 2021), 170 bin işçinin yasal grevi ise erteleme görüntüsüyle yasaklanmıştır (DİSKAR, 2020). Bir başka deyişle 2015-19 yıllarında yasal grev yapma hakkını kullanmak isteyen işçilerin %91'inin grevi, erteleme adı altında yasaklanmıştır.

Sonuç

Türkiye'de otoriter neoliberalizmin grev eğilimi üzerindeki etkileri özellikle 1990'ların ikinci yarısında belirginleşmiş, yasal grevlerin sayısındaki azalma bu dönemde başlamıştır. 2010'larda ise hükümetin sıklaşan ertelemeleri sebebiyle yasal grev yapmak neredeyse imkansızlaşmıştır. Sendika üye oranlarının düşmesi ve yasal grevin imkansızlaşmasının sonucunda işçi sınıfının hakkını aramak için gerçekleştirdiği protesto eylemleri de büyük ölçüde istisnai olgular haline gelip önemsizleşmiş midir, yoksa başka biçimlerde sürmekte midir? Bu makale işçi sınıfının 2010'ların ikinci yarısında işverenlerine ve/veya devlete yönelik protesto eylemlerini protesto olayı analizi (POA) yöntemiyle inceleyerek bu sorulara yanıt aradı. Spekülasyona dayalı tahminlerde bulunulan bir alan üzerine sağlam tespitler yapabilme imkânı sunan POA yöntemine dayanarak Türkiye işçi sınıfının haklarını aramak için protesto yapma eğilimlerine ışık tutmayı amaçladı.

Türkiye işçi sınıfının itaatkâr, şükürcü ve eylemden uzak duran yönlerinin baskın olduğuna, işçi eylemlerinin sayıca yok denecek kadar düşük bir düzeye indiğine yönelik genellemeler oldukça yaygındır. Makalede ortaya konan veriler, bu genellemelerin önemli ölçüde yanlış olduğunu göstermektedir. Türkiye işçi sınıfının eylemciliğini, işçi sınıfının daha eylemci bir performans gösterdiği ülkelerle

mukayese ederken şu gözden kaçırılmamalıdır: Sadece günümüzde değil 1990'larda da Türkiye dünyada işçi haklarını en çok ihlal eden ülkeler arasındadır. 2010'larda giderek artan otoriterleşme, grevler ve işçi protestoları önüne yeni engeller ve yasaklar koymuştur. Ancak tüm engelleyici ve caydırıcı gelişmelere rağmen Türkiye işçi sınıfı 2010'ların ikinci yarısında ciddi bir eylemlilik performansı ortaya koymuştur.

Makalede verileri analiz etmek için asıl olarak vaka sayısı temel alınmıştır. Örneğin, eylemci sayısını temel almak da mümkündür. Tüm yönetsel tercihler gibi bu tercihin de birtakım kısıtları olduğu unutulmamalıdır. Eylemci sayısına göre yapılacak analizlerinde sonuçlarında farklılıklar oluşması kaçınılmazdır. Bu kısıdın etkisini bir miktar azaltmak için, incelenen başlıklarda eylemci sayısına göre oluşan dağılıma da kısaca değinilmiştir.

2015-19 yıllarında basına yansıyan 5 bin 725 tekil işçi sınıfı eylemi tespit edilmiştir. Türkiye işçi sınıfı bu dönemde her gün ortalama üç eylem gerçekleştirmiştir. Aynı mesele için artarda yapılan tekil eylemleri, örneğin bir işyerinde belli bir sorunla alakalı artarda yapılan eylemleri, tek bir vaka altında birleştirdiğimizde bu eylemler, 3 bin 95 eylem vakası altında toplanmaktadır. Bu vakaların %70'i işyeri temelli eylem tipindedir, yani bir işyerindeki işçilerin işyerindeki sorunlarıyla alakalı olarak işverenlerini hedef alan eylemleridir. İşyeri temelli eylem vakalarının yaklaşık üçte birinde üretimi yavaşlatan ya da durduran eylemler gerçekleştirilmiştir. Vakaların dörtte biri ise genel eylem olarak adlandırılan, çalışma hayatına yönelik genel taleplerin ifade edildiği eylemlerdir.

Siyasal atmosferin Haziran'daki seçimlere kadar görece daha demokratik olduğu 2015 yılından, darbe girişimi ve OHAL'in yaşandığı 2016'ya eylem vakası sayısı düşmüş ve otoriterleşmenin giderek arttığı sonraki yıllarda bu sayı önceki seviyesine bir daha ulaşamamıştır. Bu durum emek hareketleri literatüründe vurgulanan, daha demokratik rejimlerde daha yüksek sayıda protesto gerçekleştiği gözlemiyle uyumludur. Öte yandan otoriterleşmenin arttığı sonraki yıllarda vaka sayısı istikrarlı bir seyir izlemiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen işyeri temelli eylemlerin nedenlerini incelendiğinde vakaların %59'unun işten atılma, ücretlerin ödenmemesi, keyfi ceza gibi işveren saldırılarına karşı hak savunma niteliğinde olduğu gözlenmiştir. Kalan vakalar ise toplu iş sözleşmesinde hak talepleri, sendikalaşma, ücretlerin yükseltilmesi gibi nedenlere dayanmaktadır ve hak geliştirme niteliğindedir.

Beş senenin işçi sınıfı eylemleri manzarasına en çok damgasını vuran metal işkoludur. İşyeri temelli eylem vakalarının yaklaşık beşte biri, bu vakalara katılan eylemci sayısının yaklaşık dörtte biri, grev içeren vakaların ise yaklaşık üçte biri bu işkolunda gerçekleşmiştir. Bu beş yıllık dönem, kitleselliği ve militanlığı ile ancak 1970'lerle mukayese edilebilir düzeyde bir fiili grev dalgası olan *Metal Fırtına* ile başlamış ve bu grev dalgasının metal işçilerini militanlaştıran etkisi sonraki yıllarda

da sürmüştür. Metal işkolundan sonra ikinci sırada belediye işçilerinin eylemlerine sahne olan genel işler ve üçüncü sırada inşaat işkolu gelmektedir.

Otoriterleşmenin işçi sınıfı eylemlerine etkisinin en açık göstergesi kolluk güçlerinin eylemlere müdahale oranındaki artış olmuştur. Bu oran 2015'te %9 iken, 2016'da %16'ya, 2017'de %21'e çıkmış, 2018'de %19, 2019'da %17 şeklinde gerçekleşmiştir. İşyeri temelli eylem vakalarının yaklaşık beşte birine devletin müdahale ettiği, 170 bin işçinin grevinin hükümetçe ertelendiği/yasaklandığı 2015-19 yıllarında Türkiye işçi sınıfı, hakkını aramak için küçümsenemeyecek bir protesto performansı ortaya koymuştur. Ülkede gerçekleşecek olası bir demokratikleşme durumunda bu performansın ciddi şekilde artacağını öngörmek yanlış olmayacaktır.

Extended summary

Working-class Protests in Turkey in the Second Half of the 2010s

Since the second half of the 1990s, the number of legal strikes has declined severely in Turkey because of authoritarian neoliberalism. In the 2010s authoritarianism has deepened, and the government has almost banned all the legal strikes. Did working class protests become exceptional and insignificant in this context? Or did they continue in different, more hidden forms? Using protest event analysis (PEA), this research seeks to answer these questions by examining working class protests against employers and state in the second half of the 2010s. As Koopmans and Rucht (2002) succinctly noted, PEA provides a solid ground in a topic that is often marked by more or less informed speculation. The protest tendencies of workers in Turkey is indeed such a subject of speculation, and this article aims to shed light on these tendencies.

Turkey may not be a country with exceptional working-class militancy. However, in assessing working-class militancy of Turkey comparatively one should consider the following: Not only in the 2010s but also in the 1990s, Turkey was one of the countries in the world with greatest number of violations of collective labour rights as shown by Teitelbaum (2010). The 2010s witnessed greater restrictions, so that the International Trade Union Confederation (ITUC) has declared that Turkey is among the ten worst countries in the world since 2016. Despite these facts, workers in Turkey staged significant number of protests in the second half of the 2010s.

To present and analyse the data, we mainly focused on the number of protest cases in this article. The number of protesters can be also the main unit of presentation and analysis. All such preferences related to the unit of analysis have their limitations. To partially overcome the limitation in our case, we also briefly present some distributions according to the number of protesters.

The research found 5 thousand 725 working-class protests for the years between 2015-19 as reported by the press. In other words, workers staged three protests per day on the average during these years. If we combine protests staged consecutively for the same reason (for example, protests organised consecutively by the workers of the same workplace for the same reason) as one working-class protest case, we reach 3 thousand 95 such cases. 70% of these cases are workplace-based protests, which refers to protests by workers of a workplace against their employer demanding something related to that workplace. Most of the rest are protests aiming at the government, demanding something more general for the working class. The latter is called general protests. This article mainly focuses on workplace-based protests.

The number of protest cases was the highest in 2015, when the political atmosphere was relatively more democratic, especially until the general election in June. Authoritarianization has gained momentum with the rerun of election scheduled in November. The number of protests has decreased in 2016, when Turkey experienced a failed coup attempt and ensuing state of emergency. In the following years, the number of protest cases could not reach its level in 2015. This trajectory is in line with the literature, which notes that more democratic regimes experience a greater number of protests compared to more authoritarian ones. On the other hand, while authoritarianization has deepened in the following years, the protest frequency did not decline but followed a steady course. In these five years, 59% of the workplace-based protests were defensive in the sense that workers organised them to defend themselves against employers' violations and aggressions such as in the cases of dismissals, wage arrears or mobbing. The rest was offensive on workers' part, such as the protests aiming at unionisation or increasing the wages. In terms of industries, metal manufacturing ranks number one among the workplace-based protests. One fifth of workplace-based protest cases and one fourth of the protestors were from this industry.

The most obvious, quantifiable impact of authoritarianization on the working-class protests was the increase in police intervention. While the ratio of police intervention against workplace-based protest cases was 9% in 2015, it increased to 16% in 2016 and 21% in 2017. The ratio was 19% and 17% in the following two years, namely 2018 and 2019. In the same period, the government postponed the strikes of nearly 170 thousand workers, and one should note that postponing means prohibiting in the Turkish case. The article reveals that even in such a difficult and authoritarian context, the working class in Turkey has put in a strong protest performance.

Beyan:

Yazarların isimleri makaleye en çok katkı yapandan en az katkı yapana doğru sıralanmıştır.

Makalede kullanılan veri setinin ilk nüvesini oluşturan Emek Çalışmaları Topluluğu'nun 2015-2019 işçi sınıfı eylem raporlarına katkı koyan arkadaşlarımıza, başta Cihan Hüroğlu, Ayşe Alnaçık ve Akın Sefer olmak üzere teşekkür ederiz. Osman Demirci, Erdem Yörük ve Ali Hürriyetoğlu'na 2019'dan itibaren veri toplanması ve girişine sundukları teknik katkıdan ötürü minnettarız.

Bu makaleyle ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamakta olup, yazarlar arasında da çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Abdalla, N. (2020) "From the Dream of Change to the Nightmare of Structural Weakness: The Trajectory of Egypt's Independent Trade Union Movement After 2011", Weipert-Fenner, I. ve Wolff, J. (der.) **Socioeconomic Protests in MENA and Latin America**, Cham: Palgrave Macmillan, 145-168.
- Albuquerque, H. (2021) "Lula's Return Could Save Brazilian Democracy", **Jacobin**. <https://jacobinmag.com/2021/03/lula-return-brazilian-democracy-vaza-jato>
- Arıcan, Y. F. (2018) "Sınıf, Siyaset ve Kimlik Arasında: Hak-İşçi Sendikaları Konfederasyonu", Savaşkan, O. ve Ertan M. (der.) **Türkiye'nin Büyük Dönüşümü** içinde, İletişim: İstanbul, 551-577.
- Arslan, H. ve Odman, A. (2012) "Vakıf Üniversitesinde Akademik Kapitalizm ve Akademik Sendikacılık: Laureate Edu., Inc. İstanbul Bilgi Üniversitesi ve Sosyal-İş/DİSK Örneği", **Sosyal Haklar IV. Ulusal Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Muğla: Muğla Üniversitesi.
- Arslanalp, M. ve Erkmen, D. (2020) "Mobile emergency rule in Turkey: legal repression of protests during authoritarian transformation", **Democratization**, 27:6, 947-969.
- Bakır, O. ve Akdoğan, D. (2009) "Türkiye'de Sendikalaşma ve Özel Sektörde Sendikal Örgütlenme", **TÜRK-İŞ Dergisi**, 383, 88-95.
- Barrie, C. ve Ketchley, N. (2018) "Opportunity Without Organization: Labor Mobilization in Egypt After The 25th January Revolution", **Mobilization: An International Quarterly** 23(2): 181-202.
- Bayraktar, K., Karabulut, Ö., Altan, B., Ağabeyoğlu, H. ve Üstün, B. (2020) **3. Havalimanı İşçileri Mistik Tülü Kaldırdı**. İstanbul: Ayrıntı.
- Beinin, J. (2013) "A Workers' Social Movement on the Margin of the Global Neoliberal Order, Egypt 2004-2009", Beinin J. ve Vairel F. (der.) **Social Movements, Mobilization, and Contestation in the Middle East and North Africa** içinde, Stanford: Stanford University Press.
- Beinin, J. (2016) **Workers and Thieves**. Stanford: Stanford University Press.
- Birelma, A. (2014) **Ekmek ve Haysiyet Mücadelesi: Günümüz Türkiye'sinde Üç İşçi Hareketinin Etnografisi**, İstanbul: İletişim.
- Birelma, A. (2015) "Türkiye'de Taşeron Çalışma", **Toplum ve Bilim**, 133, 55-96.
- Birelma, A. (2018) "When Local Class Unionism Meets International Solidarity: A Case of Union Revitalisation in Turkey", **Global Labour Journal** 9(2).
- Birelma, A. (2022) **Trade Unions in Turkey, 2022**. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- Biziukov, P. (2012) "The Dynamics of Labor Protests in Russia, 2008 to 2011", **Sociological Research**, 51:5, 45-63.
- Bozkurt-Güngen, S. (2018) "Labour and Authoritarian Neoliberalism: Changes and Continuities Under the AKP Governments in Turkey", **South European Society and Politics**, 23:2, 219-238.

- Bulut, G. (der.) (2010) **Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi**, Notabene, Ankara.
- Çalışkan, K. (2018) “Toward a new political regime in Turkey: From competitive toward full authoritarianism”, **New Perspectives on Turkey**, 58, 5-33.
- Çelik, A. (2012) “Türkiye’de 2000’li Yıllarda Grevler ve Grev Dışı Eylemler: Çalışma Hayatında “Pax Romana” Mı?”, **IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu**.
- Çelik, A. (2015) “Turkey’s New Labour Regime Under the Justice and Development Party in the First Decade of the Twenty-First Century: Authoritarian Flexibilization”, **Middle Eastern Studies** 51:4, 618-635.
- Çelik, A. (2018) “Sembiyotik İlişkiler ve Otoriter Korporatizm Kısılcacında 2010’lu Yıllarda Türkiye’de Sendikalaşma, Toplu Pazarlık ve Grev Eğilimleri”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 39-69.
- Çelik, Ş.D. (2019) **2015 Bursa Metal Eylemi ve Eylemin 2017 Grup Toplu İş Sözleşmesi Üzerine Etkilerine Yönelik Bir Alan Araştırması** (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- ÇSGB (2018) **Çalışma Hayatı İstatistikleri 2017**. Ankara: ÇSGB.
- ÇSGB (2020) **Çalışma Hayatı İstatistikleri 2019**. Ankara: ÇSGB.
- ÇSGB (2021) **Yıllar İtibariyle Grev ve Lokavt Uygulamaları (2008-2020)**. Ankara: ÇSGB. <https://www.cs.gb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/calisma-genel-mudurlugu-istatistikleri/grev-ve-lokavt-istatistikleri/>
- China Labour Bulletin (2018) **The Workers’ Movement in China 2015-2017**, Hong Kong: China Labour Bulletin.
- Christensen, P.T. (2017) “Labour under Putin”, **New Labor Forum**, 26(1), 64-73.
- Crowley, S. ve Olimpieva, I. (2018) “Labor Protests and Their Consequences in Putin’s Russia”, **Problems of Post-Communism**, 65:5, 344-358.
- Çetik, M. ve Akkaya Y. (1999) **Türkiye’de Endüstri İlişkileri**, İstanbul: Tarih Vakfı.
- DİSKAR (2020) “AKP döneminde 194 bin işçinin grevi yasaklandı!”, **DİSK Araştırma Merkezi**. <http://arastirma.disk.org.tr/?p=4283>
- Doğan, G. (2013) “Deradicalisation of organized labour”, Akça, İ., Bekmen, A. ve Özden B. A. (der.) **Turkey Reframed: Constituting Neoliberal Hegemony** içinde, London: Pluto Press, 188-203.
- Doğan, Y. (2019) **Ve Şaltire Uzandı Nasırlı El – Metal İşçilerinin Sömürüye ve İşbirlikçi Sendikal Düzene İsyanı**, İstanbul: Vivo.
- Dolenec, D., Balković, A., Kralj, K., Širinić, D., Romanos, E. ve Fernandes, T. (2020) “Protest Event Dataset for Croatia, Portugal, Serbia and Spain: Focus on Strike Data”, **Croatian Political Science Review**, 57(4), 155-168.
- Eidlin, Barry ve Kerrissey, J. (2019) “Social Class and Social Movements”, Snow, D., Soule, S., Kriesi, H. ve Mccammon, H. (der.) **The Wiley Blackwell Companion to Social Movements**, Hoboken: John Wiley & Sons Ltd, 517-536.
- Elfstrom, M. ve Kuruvilla, S. (2014) “The Changing Nature of Labor Unrest in China”, **ILRReview**, 67(2): 453-480.

- El-Mahdi, R. (2011) "Labour protests in Egypt: causes and meanings", **Review of African Political Economy**, 38:129, 387-402.
- Emek Çalışmaları Topluluğu (2016) **2015 İşçi Sınıfı Eylemleri Raporu**, İstanbul: Emek Çalışmaları Topluluğu.
- Emek Çalışmaları Topluluğu (2021) **2019 İşçi Sınıfı Eylemleri Raporu**, İstanbul: Emek Çalışmaları Topluluğu.
- Erdinc, I. (2020) "Local Dynamics as a Resource for Labour Protests: The Case of Wildcat Strikes in the Metal Industry in Turkey, 2012–2016", **Global Labour Journal**, 11(3), 206-221.
- Erol, M. E. (2021) "Not-So-Strange Bedfellows: Neoliberalism and the AKP in Turkey", Şahin, Ç. E. ve Erol, M. E. (der.) **The Condition of the Working Class in Turkey**, London: Pluto Press, 15-37.
- Fişek, K. (1969) **Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili**, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Fougner, T. ve Kurtoğlu, A. (2011) "Transnational Labour Solidarity and Social Movement Unionism: Insights from and beyond a Women Workers' Strike in Turkey", **British Journal of Industrial Relations** 49(2).
- Franzosi, R. (1995) **The Puzzle of Strikes**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gökçek, A. Ç. (2019) **Beyond Limits: The Mobilization of a Wildcat Strike in Turkey** (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Gürcan, E. ve Mete, B. (2017) **Neoliberalism and the Changing Face of Unionism**, Palgrave Macmillan, Cham.
- Haimson, L. ve Tilly, C. (1989) **Strikes, wars, and revolutions in an international perspective**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Haimson, L. (1989) "The historical setting in Russia and the West", Haimson, L. ve Tilly, C. (der.) **Strikes, wars, and revolutions in an international perspective**, Cambridge: Cambridge University Press, 18-32.
- Hamann, K., Johnston, A. ve Kelly, J. (2012) "Unions Against Governments: Explaining General Strikes in Western Europe, 1980–2006", **Comparative Political Studies** 46(9) 1030-1057.
- Hutter, Swen (2014) "Protest event analysis and its offspring", della Porta, D. (der.). **Methodological Practices in Social Movement Research**, Oxford: Oxford University Press, 335-367.
- ITUC (2020) **2020 ITUC Global Rights Index - The World's Worst Countries for Workers**, Brüksel: ITUC.
- Joyce, S., Neumann, D., Trappmann, V. ve Umney, C. (2020) **A global struggle: worker protest in the platform economy**, Brussels: ETUI Policy Brief: European Economic, Employment and Social Policy.
- Karataslı, S.S., Kumral, S. ve Silver, B. (2018) **A New Global Tide of Rising Social Protest?**, Paper presented at the Eastern Sociological Society Annual Meeting.
- Katznelson, I. ve Zolbert, A. (1986) **Working-Class Formation: Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States**. Princeton: Princeton University Press.

- Kaygısız, İ. (2014) “2013 Yılı İşçi Sınıfı Eylemleri Üzerine Değerlendirme”, **DİSK-AR**, 2, 108-115.
- Kaygısız, İ. (2015) “2014 Yılı İşçi Sınıfı Eylemleri Üzerine Değerlendirme”, **DİSK-AR**, 4, 140-151.
- Kaygısız, Ö. (2018) “Authoritarian Neoliberalism and Regime Security in Turkey: Moving to an ‘Exceptional State’ under AKP”, **South European Society and Politics**, 23:2, 281-302.
- Koçak, H. (2013a) “İnşaat İşkolunda İstihdamın Yapısı ve Emek Rejiminin Özellikleri”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, 47, 13-23.
- Koçak, H. (2013b) “İnşaat İşkolunda Sendikal Yapı, Direniş Biçimleri ve Yeni Örgütlenme Arayışları”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, 47, 3-17.
- Koç, C. ve Koç, Y. (1976) **Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi**, Ankara: Tüm İktisatçılar Birliği.
- Koç, C. ve Koç, Y. (1999) “Tarihten Bir Sayfa: Türkiye’de 1960-1969 Döneminde İşçi Sınıfı Eylemleri”, **TÜRK-İŞ Yıllığı '99**, Cilt 1, 597-639.
- Koo, H. (2001) **Korean Workers**, New York: Cornell University Press.
- Koopmans, R. and Rucht, D. (2002) “Protest Event Analysis”, Klandermans, B. ve Staggenborg, S. (der.) **Methods of Social Movement Research**, Minneapolis: University of Minnesota Press, 231-259.
- Korkmaz, E. E. (2015) “Building Coalitions for Transnational Trade Union Solidarity: Comparative Analysis of Three Campaigns from Turkey”, **Global Labour Journal** 6(1).
- Lee, C.K. (2007) **Against the Law: Labor Protests in China’s Rustbelt and Sunbelt**, Berkeley: University of California Press.
- McGrath, M. ve Dinler, D. (2011) “Strategic Campaigning in Multinational Companies”, **Juridikum**, 3.
- Makal, A. (1987) **Grev: Kuramlar ve Uluslararası Farklılıklar**. Ankara: V Yayınları.
- Marx, K. (2011) **Kapital I. Cilt**, İstanbul: Yordam.
- Millioğulları, Ö. (2007) **Türkiye’de 1960-1980 ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri.
- Nichols T. ve Suğur, N. (2005) **Global İşletme, Yerel Emek**, İstanbul: İletişim.
- Öngel, S. ve Yıldırım, U. (2019) **Krize Karşı Kooperatifler**, Ankara: Notabene.
- Özcan, S. ve Özcan, A. (1977) **Türkiye İşçi Sınıfı 1976 Yıllığı**, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Özkızıltan, D. (2019) “Authoritarian neoliberalism in AKP’s Turkey: an industrial relations perspective”, **Industrial Relations Journal**, 50(3), 218-239.
- Özveri, M. (2013) **Türkiye’de Toplu İş Sözleşmesi Yetki Sistemi ve Sendikasılaştırma**, Ankara: Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Özveri, M. (2016) “Yasaklarla Şekillenmiş Endüstri İlişkileri Sistemi ve 2015 Metal İşçileri Direnişi”, **Çalışma ve Toplum**, 2, 701-724.
- Petrol-İş (1989) **'89 Petrol-İş**, İstanbul: Petrol-İş.

- Petrol-İş, (2000) **'97-'99 Petrol-İş**, İstanbul: Petrol-İş.
- Pereyra, S., Pérez, G. ve Schuster, F. (2015) "Trends of Social Protest in Argentina: 1989–2007", Almeida, P. ve Ulate, A. (der.) **Handbook of Social Movements across Latin America**, 335-360.
- Robertson, G.B. ve Teitelbaum, E. (2011) "Foreign Direct Investment, Regime Type, and Labor Protest in Developing Countries", **American Journal of Political Science**, 55(3), 665–677.
- Savaş, A. (2016) "Fabrikalardaki kalabalıklar sınıf olmaya başladığında: Metal işkolunda 2015 deneyimi", **Emek Yılığı 2015**. İstanbul: Yazılama, 482-492.
- Saygılıgil, F. (2018) **Bir Kadın Grevi**, İstanbul: Güldünya.
- Shorter, E. ve Tilly, C. (1974) **Strikes in France 1830-1968**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Silier, O. (1971) "1960-1970 Döneminde Türkiye İşçi Sınıfı Hareketleri," **Sosyalist Parti için Teori-Pratik Birliğı**, Şubat, 56-74.
- Silver, B. (1995) "Labor Unrest and World-Systems Analysis: Premises, Concepts, and Measurement", **Review (Fernand Braudel Center)** 18(1), 7-34.
- Silver, B. (2003) **Forces of Labor**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Silver, B., Arrighi, G. ve Dubofsky, M. (1995) "Introduction", **Review (Fernand Braudel Center)** 18(1), 7-34.
- Silver, B. ve Zhang, L. (2009) "China as an Emerging Epicenter of World Labor Unrest", Hung, H. (der.) **China and the Transformation of Global Capitalism**, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 174-187.
- Şafak, C. (2012) **Büyük Grev**, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Şahin, Ç. E. (2021) "Organised Workers' Struggles Under Neoliberalism: Unions, Capital and State in Turkey", Şahin, Ç. E. ve Erol, M. E. (der.) **The Condition of the Working Class in Turkey**, London: Pluto Press, 262-282.
- Taştekin, U. (2019) **The Metal Storm: 2015 Wave of Strikes in the Turkish Automotive Sector** (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ortadoğu Üniversitesi.
- Tayanç, T. (1987) **Türkiye'de Yapılan Grevlerin Nicel ve Nitel Değerlendirmesi (1963-1980)**, İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası.
- Teitelbaum, E. (2010) "Measuring Trade Union Rights through Violations Recorded in Textual Sources: An Assessment", **Political Research Quarterly** 63(2), 461-474.
- Thompson, E. P. (1968) **Making of English Working Class**, London: Victor Gollancz Ltd.
- Tilly, C. (2004) **Social Movements, 1768-2004**, London: Paradigm.
- Tokol, A. ve Güler C. (2016) "İşçilerin Gözünden Bir Direniş Hikâyesi: 2015 Metal Direniş", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 30(5), 935-968.
- Tuğal, C. (2018) "Çin Tutulması (2): Metal Fırtına, neoliberalizmden "milli" kapitalizme geçişin bir emaresi." **sendika.org**. <https://sendika.org/2018/03/cin-tutulmasi-2-metal-firtina-neoliberalizmden-milli-kapitalizme-gecisin-bir-emaresi1-cihan-tugal-481355>

- Türk-İş (2006) **Türkiye’de Sendikal Örgütlenmenin Bedeli: İşten Atılmak**, Ankara: TÜRK-İŞ.
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1996) **Belediyelerde İşçi Hareketi ve Sendikacılık**, İstanbul: Tarih Vakfı, 149-151.
- Türkmen, N. (2012) **Eylemden Öğrenmek**, İletişim, İstanbul.
- Uysal, A. (2017) **Sokakta Siyaset**, İstanbul: İletişim.
- Yalman, G. ve Topal, A. (2019) “Labour Containment Strategies and Working Class Struggles in the Neoliberal Era: The Case of TEKEL Workers in Turkey”, **Critical Sociology** 45(3), 447-461.
- Yıkılmaz, G. ve Kumlu, S. (2011) **Tekel Eylemine Kenar Notları**, Phoenix, Ankara.
- Zhang, L. (2019) “Worker protests and state response in present-day China: trends, characteristics, and new developments, 2011–2016”, Wright, T. (der.) **Handbook of Protest and Resistance in China**, Cheltenham: Edward Elgar, 119-136.